

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»**

Монолатій Іван Сергійович

**ТЕОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ
ТА ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ:**

***НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА, ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
І ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ***

Навчально-методичний посібник

**Івано-Франківськ
2019**

ББК: 66.62 (4Укр)

УДК: 329.1/.6

М – 77

Рецензенти:

доктор історичних наук, професор

Терещенко Юрій Іларіонович,

кафедра історії України та зарубіжних країн

Київського національного лінгвістичного університету.

кандидат політичних наук, доцент

Ломака Іванна Іванівна,

кафедра політології

Прикарпатського університету імені Василя Стефаника.

© Прикарпатський університет
імені Василя Стефаника, 2019.

© І. С. Монолатій, 2019.

ЗМІСТ

Вступ

Тематичний план

Навчальна програма курсу

Плани та методичні рекомендації до семінарських занять

Програмові вимоги

Рекомендована навчальна і довідкова література

ВСТУП

Динамічні процеси, що відбуваються сьогодні в Україні та її регіонах і торкаються усіх ділянок суспільного життя, суперечливість становлення цінностей громадянського суспільства, правової держави потребують глибоких політологічних знань людей. Причому необхідність сприйняття політики не на інтуїтивному, а на науковому рівні виступає імперативом не тільки для політичних лідерів, але й для кожного громадянина.

Коли у суспільстві типові прояви як виключно високої політичної активності, так і політичної індиферентності, пасивності й навіть апатії, зруйновані одні соціальні орієнтири, а інші формуються з величезною трудністю, політична культура громадян стає тією матеріальною субстанцією, без якої неможливі цілеспрямовані та глибокі перетворення. Крім економічних, соціальних та інших факторів, вони зумовлюються об'єктивними знаннями про політичні інститути, елементи політичної системи суспільства.

Виражаючи інтереси соціальних спільнот і виступаючи головною ланкою, яка пов'язує громадянське суспільство з державою – політичні партії та партійні системи забезпечують представництво соціальних інтересів у політичній сфері суспільства.

Вивчення студентами історичного факультету спеціальності “Політологія” нормативного курсу “Історія та теорія політичних партій” обумовлено тим, що останнім часом події, що відбуваються на українській політичній арені викликають особливий інтерес. Після дезорганізації Радянського Союзу і ліквідації тоталітарної системи його колишні республіки так само потрапили в смугу важкої економічної кризи, а в деяких місцях події доходили до відкритих зіткнень. У цих умовах треба ясно представляти роль партій у політичній системі. Тому вивчення проблеми існування політичних партій у суспільстві, а також вплив їх на суспільство не втрачає своєї актуальності.

Головною метою курсу є всебічний аналіз феномену політичної партії, визначення тенденцій розвитку, ролі і місця політичних партій в політичній системі суспільства.

Об'єктом курсу є історія зародження, становлення політичних партій, класифікація політичних партій, їх роль в суспільстві.

Предметом курсу є тенденції функціонування та розвитку політичних партій та партійних систем, що відображають реальний процес включення їх у діяльність та реалізацію політичної влади і політичних інтересів. З огляду на це, важливими є підходи до визначення предмета курсу:

- **макронідхід** (слід охопити у вивченні всі політичні партії для створення загальної теорії);
- **мікронідхід** (аналіз політичних партій як суб'єктів політичного процесу з конкретними параметрами простору і часу, роль їх у становленні громадянського суспільства).

Завдання курсу:

- простежити історичний процес виникнення сучасних політичних партій;
- дослідити сутність, основні ознаки і функції партій;
- дати типологізацію політичним партіям і партійним системам;
- порівняти ідеологічне підґрунтя політичних партій, різні види партійних систем;
- проаналізувати новітні тенденції в еволюції партій;

Засвоївши курс “Історія та теорія політичних партій” студенти повинні:

- **Знати:**

- предмет і об'єкт партології, сучасну методологію навчальної дисципліни;
- історію становлення і розвитку політичних партій, їх основні етапи;
- головні закономірності і тенденції розвитку теорії політичних партій й партійних систем;
- елементи (індикатори) політичних партій, основні функції політичних партій, їх типологію та сутність;
- основні типи та способи визначення конфігурації партійних систем;
- ідейно-політичне спрямування та концептуальні засади українських політичних партій;
- головні принципи політичних партій та партійної системи України, їх географію;
- основні поняття і терміни курсу.
- **Вміти:**
- володіти сучасною методологією аналізу політичних партій й партійних систем;
- досліджувати політичні методи, цілі, проблеми, розв'язання й політичну логіку політичних партій;
- визначати ознаки, основні критерії і типи політичних партій;
- виділяти різновиди партійних систем, їх концептуальне спрямування;
- аналізувати програмні положення і практичні дії сучасних політичних партій, рухів, організацій України та зарубіжних країн.

Навчально-методичний посібник містить навчальну програму, плани семінарських занять та програмові вимоги до курсу, які включають основні теоретичні питання, що виносяться на обговорення та джерела і літературу, до них, яка дає змогу студентові самостійно підготуватись до заняття, а також теми рефератів і повідомлень, розрахованих на 10-15 хвилин. До планів семінарів подано і базовий понятійний апарат, на який слід звернути увагу в процесі підготовки до заняття з відповідної теми.

До посібника включено також програмові вимоги з курсу, які допоможуть студентам краще підготуватись до семестрового іспиту. Структурно він відображає типову програму для студентів-політологів. Вона чітко підпорядкована науковій логіці викладу навчального матеріалу, спирається на дидактичні принципи, які забезпечують ефективне і систематизоване повторення і закріплення знань з даної дисципліни, які розглядаються у вищій школі.

Посібник розкриває практично всі питання навчальної програми з історії та теорії політичних партій для вищої школи. Додатково висвітлюються питання, які пропущені у вже відомих програмах й екзаменаційних білетах, але без яких неможливо усвідомити окремі важливі поняття політичної науки, закономірності, явища і процеси. Послідовність викладу впорядкована автором з метою узгодження її з логічними схемами, усталеними в політологічній науці. Питання теорії і практики політичних партій і партійних систем як в Україні, так і за кордоном упорядковані за найновішими підходами.

З часом позиція курсу в межах навчального процесу набуде більш-менш точного усталення, але і тоді залишаться в силі інші чинники творчого варіювання його змісту – визначені конкретним місцем, часом, культурою пізнавальні інтереси аудиторії, її громадянські прихильності, наукова спеціалізація викладача, його особистий досвід тощо. Взагалі у автора існує стійке переконання, що і програма, і навчальні посібники, і методичні рекомендації повинні мати лише “рамковий характер”, стимулюючи кожного викладача творчо доопрацьовувати та подавати курс “Історія та теорія політичних партій”.

Посібник допоможе студентам історичного факультету спеціальності “Політологія” компетентно і оперативно підготуватися до семестрового іспиту у вищому закладі освіти; до того ж він може стати добрим довідником для всіх хто цікавиться засадами партійно-політичної системи України.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Назва теми	Кількість годин	
		лекції	семінари, самостійна робота
1	<i>ВСТУП</i>	2	-
2	<i>ЕТАПИ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ</i>	2	2
3	<i>ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТЕОРІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ</i>	2	4
4	<i>СУТЬ ПОНЯТТЯ “ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ”. ПОХОДЖЕННЯ ПАРТІЙ ТА ЇХ РОЛЬ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА</i>	2	2
5	<i>ЕЛЕМЕНТИ (ІНДИКАТОРИ) ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ</i>	4	4
6	<i>ФУНКЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ</i>	2	2
7	<i>ПАРТІЙНЕ КЕРІВНИЦТВО</i>	2	2
8	<i>ТИПОЛОГІЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ</i>	2	2
9	<i>СУТЬ ПОНЯТТЯ “ПАРТІЙНА СИСТЕМА”. ТИПОЛОГІЇ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ</i>	2	СР
10	<i>ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ТИПІВ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ</i>	2	СР
11	<i>СПОСОБИ ВИЗНАЧЕННЯ КОНФІГУРАЦІЇ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ</i>	2	СР
12	<i>ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНЕ СПРЯМУВАННЯ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ</i>	4	СР
13	<i>ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ УКРАЇНИ</i>	2	СР
14	<i>ПАРТІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ</i>	2	СР
15	<i>ГЕОГРАФІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ УКРАЇНИ</i>	2	СР
ВСЬОГО:		54	18

За цією моделлю курс розрахований на один семестр, його загальний обсяг 54 годин аудиторного навантаження. Підсумкова форма контролю – семестровий іспит. Курс передбачає вступну лекцію й аудиторне обговорення рефератів та повідомлень, підготовлених студентами на основі самостійного вивчення рекомендованої і довідкової літератури.

Студенти самостійно опановують працю французького соціолога і політолога **Моріса Дюверже “Політичні партії”** (Maurice Duverger. Les partis politiques. Paris, 1951) (останнє видання – Москва: Академический Проект, 2002. – 560 с.) і складають відповідний колоквиум.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА КУРСУ “ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ”

Вступ (2 год)

Предмет, завдання і складові навчального курсу. Його місце серед інших політичних дисциплін. Взаємозв'язок історії та теорії політичних партій. Поняття “партія”, “політична партія” та їх сутність. Політичні партії як важливий елемент політичної системи суспільства, інститути здійснення політики. Сутність, генезис і функції політичних партій. Головне завдання політичних партій. Ознаки і критерії типологізації політичних партій. Проблеми й протиріччя розвитку політичних партій. Партії як необхідний елемент демократичної політичної системи, рівень соціальної злагоди в суспільстві. Проблеми становлення політичних партій в сучасній Україні.

ТЕМА 1.

Етапи історичного розвитку політичних партій (2 год)

Соціально-історичні передумови виникнення політичних партій, їх суспільне підґрунтя (партія оптиматів, партія популярів у Давньому Римі; партія гвельфів і партія гіббелінів у Священній Римській імперії германської нації; конституціоналісти, жирондисти, якобінці у часи Великої Французької революції; партії федералістів і антифедералістів у США; консервативна і ліберальна партії у Великій Британії). Схема визначення етапів історичного розвитку партій М.Вебером, тенденцій зміни від партії знаті до масових партій. Родові партії, партії як аристократичні угруповання, партії як політичні клуби, масові політичні партії. Особливості виникнення і формування американських політичних партій. Політичні партії в постколоніальних країнах. Теорія “кризи партій” і її критика. Історичний досвід етапів розвитку політичних партій.

ТЕМА 2.

Етапи становлення теорії політичних партій (2 год)

Зародження теорії політичних партій («Протопартії» Цицерона). Трактовка політичних партій в англо-американській політичній традиції. Ф.Бекон, Т.Гоббс, Д. Юм, Е. Бьорк, “батьки-засновники” американської політичної системи про політичні партії (А. Гамільтон, Дж. Медісон, Дж. Джей), «Федераліст». Формування концепції партій в романо-германських політико-правових вченнях. Місце політичних партій у політичних поглядах Ж. Бодена, Дж. Савіла, Ш.Л. Монтеск'є, Ж.-Ж.Руссо, Е.Сійєса, Г.Гегеля, А.Руге, К.Розенкранца, А. фон Рошау. Класифікація партій Й.К.Блунчлі. Формування “класичної” теорії політичних партій.

Партії в теоріях демократії ХІХ ст. Ш. А. Кререль де Токвіль про партії в американській політичній системі. Дж. Ст. Міл про партії і представницьку демократію. Праці Г.Еллінека, Г.Кельзена, Г.Трипеля, К. Маркса і Ф. Енгельса як ідейно-теоретичні передумови формування “класичної” теорії партій. “Класична” теорія політичних партій. Соціологія політичних партій у працях М.Острогорського, Р.Міхельса, М.Вебера (їхня оцінка феномену “машин” – напівтіньових бюрократичних організацій в США, Англії, Німеччині). Формування сучасної теорії політичних партій (Л. Етстайн, П. Плау, Є. Вятр).

Теорія політичних партій та партійних систем М.Дюверже та Дж.Сарторі. Форма та галузь застосування теорії політичних партій. Проект Джанда. Стан розвитку теорії політичних партій та партійних систем в Україні.

ТЕМА 3.

Суть поняття “політична партія”. Походження партій та їх роль в житті суспільства (2 год)

Політичні партії та представницька демократія. Р.Даль про інституційні гарантії демократії. Місце політичних партій у політичній системі суспільства. Роль партій у житті суспільства.

Схема походження політичних партій за М. Дюверже: парламентське та електоральне (виникнення парламентських груп всередині Установчих Зборів 1789, 1848 рр. і Генеральних Штатів: об'єднання “Палац науки” та “Інститут” – помірковані республіканці; вулиць Пуатьє – монархісти-католики; Кастільйон і Пірамід – ліві; Франкфуртський парламент та його партії “Кафе Мілані” – крайні ліві, “Казіно” – правий центр, “Вюртенберг” – “Вестендаль” – “Авгсбург” – лівого спрямування; “Германія” – ліві; “Монт-Тоннер” – крайні ліві; британські парламентські групи і корупційна система, приклади урядів Гізо у Франції і Джолітті в Італії; асоціації та комітети виборців у Франції та США, асоціації реєстрації в Англії; “викривлений” механізм розвитку партії) та зовнішнє (професійні спілки як джерела формування політичних партій: рішення Конгресу Трейд-Юніонів 1899 р.+пропозиція Холмса=Британська лейбористська партія; Незалежна лейбористська партія Кейр-Гарді, об'єднання інтелігентів-соціалістів “Фабіанське товариство”; сільськогосподарські кооперативи і професійні селянські спілки: особливості Центральної і Середньої Європи, Швейцарії, Австралії, Канади й США; студентські асоціації та університетські корпорації і формування перших ліворадикальних політичних партій: “Альянс” магістра бельгійського масонства Дефакза у Бельгії 1841 р., Конгрес провінційних товариств 1846 р. у Брюсселі; церковно-релігійне походження партій: Антиреволюційна партія кальвіністів у Нідерландах, Християнська історична партія 1897 р., католицькі християнсько-демократичні партії у Франції – Асоціація французької молоді, Християнська робітничка молодь, Християнська студентська молодь, Християнська сільська молодь, Католицька дія в Італії; об'єднання і товариства ветеранів: виникнення фашистських і псевдофашистських партій після Першої світової війни, вплив балтійських “вільних цехів” на витоки націонал-соціалізму, Союз бувших фронтовиків (Ліга) “Бойові хрести” у Франції=Французька соціальна партія, партія італійських фашистів; партійні ліги як таємні спільноти, товариства і підпільні групи: “Народний республіканський рух” у Франції та Християнсько-демократична партія в Італії, більшовицько-комуністичні партії СРСР; участь промислових і комерційних утворень в ініціюванні утворення партій: роль банку “Монреаль”, Великої магістральної залізниці та зокрема монреальського великого бізнесу у виникненні в Канаді 1854 р. консервативної партії).

Сучасні українські та зарубіжні партії внутрішнього (електорального й парламентського) і зовнішнього (позапартійного) походження.

Складові генетичної моделі походження партій. М.Педерсен про бар'єри розвитку партій (фази репрезентативності). Підходи до визначення політичних партій. Вузьке та широке визначення партій.

ТЕМА 4.

Елементи (індикатори) політичної партії (4 год)

Суть поняття елементів (індикаторів) політичної партії. Базові елементи політичної партії за М.Дюверже як оригінальні структури: *комітет* як структура

недемократична (закритий характер, шлях замаскованої кооптації або формального висунення, об'єднання нотаблів; територія функціонування, характер активності; типи комітетів – прямі і непрямі: “комітети нотаблів”/”комітети техніків”; виборчі агенти; комітети країн Європи і Америки); *секція* як структура політичної демократії (більша централізація, широта охоплення прибічників, широко відкрита група – контакти з масами, внутрішня організація; секція як винахід соціалістів, запозичення елементів секції партіями консервативного і центристського спрямування; соціальна інфраструктура секції); *осередок (комірка)* як система організованості партій народних мас (формування за професійним принципом й соціальною базою – осередки заводів, майстерень, крамниць, бюро, адміністрації; кількість членів осередку як приклад активності зворотньо пропорційної її середній чисельності й партійної солідарності; принцип осередку як фактор впливу на основу політичного життя суспільства; секції на рівні підпільної організації – фундатори російської соціал-демократії, партії більшовиків; III Інтернаціонал 1924 р. про завдання осередків у нових політичних реаліях; осередки як класичний приклад головного елементу робітничих партій); *міліція* як вид внутрішньої армії політичної партії (основні категорії міліції – подоба активної армії або резерв; організації німецьких націонал-соціалістів (СА), елементи італійських бойовий фашій як територіальні підрозділи міліції; військовий характер міліції у її складі і структурі; головні тенденції використання міліції і осередку одночасно; структурна спорідненість партії-осередку і партії-міліції, їх позапарламентські, позаелекторальні методи). Способи інтеграції базових елементів в єдину структуру: 1) сильна і слабка структура; 2) вертикальні і горизонтальні зв'язки; 3) централізація і децентралізація.

Організованість. Способи організації партій. Що робить партію демократичною. Внутріпартійна демократія (концепції внутрішньопартійної демократії, визначальні фактори). Залученість. Членство в партії (участь членів партії у роботі всередині партії). Вступ в партію та вихід з неї. Стимули партійної діяльності (участь членів партії у виробленні політичного курсу).

Фактори участі (партисіпітації) членів партії (участь членів партії у доборі кадрів). Узгодженість. Згуртованість та фракційність. Автономія партії. Що робить партію незалежною. Проблемна орієнтація. ”Ліво-права” шкала політичних цінностей. Політичний спектр та його конфігурація. Проблемно-орієнтовані партії. Класовість. Соціальна база партії.

Партійна програма. Функції партійних програм (зовнішні і внутрішні): 1) Реклами, профілювання, агітації, оперативної бази; 2) Інтеграції, ототожнення, стимуляції, панування, легітимації. Партійні програми та партійні лідери. Стратегія і тактика. Центр (фокус) звернення політичних партій. Види партійних стратегій. Електоральний успіх партії. Місце партії в системі влади. Правлячі та опозиційні партії. Урядовий статус. Партійні програми та урядова діяльність. Соціальна та правова інституалізація політичних партій. Фактори, що визначають рівень інституалізації партії. Два способи легітимації політичних партій. Суспільне визнання (лояльність). Умови політичної комунікації партії (політичні, історичні, суспільні, організаційні, комунікаційні). Вплив Л. Дюгі, Ж. Сореля, Ш. Де Морраса, В. Парето, Р. Міхельса на формування теорії базових елементів (індикаторів) політичної партії.

ТЕМА 5.

Функції політичних партій (2 год)

Визначення функцій партій і їх типологія. Головне завдання функції політичної партії. Виражені та приховані функції політичних партій.

Функції політичних партій – площини їх активності (політичне представництво соціальних інтересів; соціальна інтеграція; розробка ідеології, політичних доктрин і програм; боротьба за оволодіння державною владою та участь у її здійсненні; участь у формуванні й діяльності всіх ланок державного апарату; участь у розробці, формуванні і здійсненні політичного курсу держави; політична соціалізація; формування громадської думки; політичне рекрутування; підготовка та висунення кадрів для апарату держави, партії, громадських організацій).

Функція формування політичних цілей та завдань. Функція артикуляції і інтеграції соціальних інтересів. Функція політичної ідентифікації. Функція мобілізації мас. Виборча функція (відбір кандидатів, формування виборчої програми, структуризація голосів виборців). Функція зв'язку. Функція керівництва (партійне керівництво і опозиція). Негативні риси функції політичної партії і соціологія політичних партій (закон Р.Міхельса).

Функції партій в недемократичних державах. Функції партій в постколоніальних державах.

ТЕМА 6.

Партійне керівництво (2 год)

Персоналізація політики.

Напрями аналізу особистості лідера за Б. Кухтою (диференційно-психологічний, онтогенетичний, загально-психологічний). Співвідношення влади і маси (проблема провідництва) за Е. Канетті, елементи природи керівника.

Суть, моделі та принципи партійного керівництва. Вплив виборчої системи, форми правління та структури парламенту на характер партійного керівництва. “Соціологічний закон” М. Дюверже: відбір керівників – тенденції до автократії, видимі і дійсні керівники; олігархічна природа керівництва – створення «внутрішнього кола», склад і оновлення «внутрішнього кола»; влада керівників – «зростання» влади і персоналізація влади; керівники і парламентарі – домінування парламентарів над партією, суперництво парламентарів і керівників, домінування партії над парламентарями.

Типи партійного керівництва. Партійні коаліції і їх типи. Теорія коаліцій. Теорія “кризи партійного керівництва” і її інтерпретація.

ТЕМА 7.

Типологія та класифікація політичних партій (2 год)

Основні підходи до типології партій. Типологія політичних партій як одне із найважливіших питань політології.

Типологія партій за соціальною основою (класові, національні, жіночі, селянські, регіональні, гротескні та інші); за класовою ознакою (робітничі, дрібнобуржуазні, поміщицькі та інтеркласові).

Інші типології політичних партій: за ідеологічною ознакою (ідейно-політичні, прагматичні та харизматично-вождистські), ідеологічною платформою (соціал-демократичні, ліберальні, конфесійні, націоналістичні, фашистські, комуністичні, консервативні, монархічні, неофашистські). Трикомпонентна типологія – виокремлення партій, масових партій і партій виборців.

Поділ партій: на революційні, реформістські, консервативні (за ідеологічною спрямованістю); ліві, центристські і праві (за ідеологічною ознакою, основними цілями та характером діяльності); кадрові і масові (залежно від типу організаційної структури);

неподільно пануючі, правлячі, опозиційні (за місцем, яке посідають у політичній системі); парламентсько-електоральні і непарламентські (за парламентською основою).

Основні типи політичних партій: кадрова партія, масова партія, партія-виборців. Національно-визвольні, транзитні партії.

Види політичних партій: партія-комітет, партія-громада, народна партія, революційна партія, фашистська партія. Джерела та напрямки трансформації партій. Класифікація політичних партій: класифікація партій на основі їх величини, класифікація партій за рівнем репрезентативності, класифікація партій за їх походженням, класифікація партій на основі організаційного, класового, ідеологічного критеріїв, класифікація партій на основі відношення до політичної системи.

ТЕМА 8.

Суть поняття “партійна система”. **Типології партійних систем (2 год)**

Визначення поняття “партійна система”. Фактори, що визначають конфігурацію партійної системи. Лінії суспільно-політичного розмежування – основа партійного поділу.

Засадничі основи типології партійних систем. Типології партійних систем на основі кількісного та якісного критеріїв. Основні типології партійних систем: М.Дюверже, Дж.Блонделя, Дж.Смітта, П.Маєра.

Типологія партійної системи за Дж. Сарторі за ідеологічною ознакою: 1) однопартійна; 2) з партією-гегемоном; 3) з домінуючою партією; 4) двопартійна; 5) поміркованого плюралізму; 6) поляризованого плюралізму; 7) атомізована.

Поділ партійних систем Є. Вятром на альтернативні (система багатопартійної роздрібненості, двоблокова система, двопартійна система) і неальтернативні (система кооперації партій, система партій національної згоди, обмежені партійні системи, однопартійна система).

Типологія партійних систем перехідних держав.

ТЕМА 9.

Характеристика основних типів партійних систем (2 год)

Три основні типи партійних систем: двопартійна система (біпартизм), багатопартійна система й “система двох з половиною партій”. Загальні відмінності між різними типами партійних систем.

Характеристика особливостей однопартійної системи. Тоталітарна, авторитарна, догматична однопартійні системи. Однопартійність фашистського і комуністичного типів, африканська (постколоніальна) однопартійність. Гегемоністська партійна система. Двопартійна система. Американська та британська, механічна і метафізична, досконала та модифікована, природна та штучна двопартійність. Багатопартійна система і способи її утворення. Виборча і партійна системи. Класифікація багатопартійних систем. Основні типи багатопартійності: система поляризованого плюралізму, система обмеженого (поміркованого) плюралізму і її різновиди, атомізована (мультипартійна) система, система домінуючої партії.

ТЕМА 10.

Способи визначення конфігурації партійних систем (2 год)

Визначення конфігурації партійних систем на основі емпіричних досліджень масового виборця. Визначення конфігурації партійної системи на підставі аналізу експертів. Визначення конфігурації партійної системи на основі аналізу її елементів. Індекс ефективної кількості партій. Індекс агрегації. Індекс фракційності. Індекс урядової істотності. Особливості визначення конфігурації партійних систем перехідних суспільств.

ТЕМА 11.

Ідейно-політичне спрямування та концептуальні засади українських політичних партій (4 год)

Політичні партії і організації у громадському житті України модерної доби (кін. XIX – перша третина XX ст.) як повчальний досвід вітчизняної історії. Програмні засади, еволюція, діяльність українських політичних партій, їх стратегія і тактика у визвольному русі поч. XX ст.

Основні тенденції становлення партійно-політичних систем у Східній Галичині та Наддніпрянщині, їх порівняльний аналіз. Заснування українських, російських та австрійських партійно-політичних угруповань, їх питологія. Взаємовплив українських та російських партійно-політичних структур, їхніх ідеологічних доктрин на стан і розвиток партійного життя в підросійській Україні.

Новітні теоретико-методологічні засади дослідження діяльності політичних партій в Україні на зламі XIX-XX ст. Варіанти класифікації політичних партій України за А.І. Павком: 1) за соціальною базою; 2) за ідеологічним критерієм; 3) за ставленням до ідеалу майбутнього суспільства; 4) за ставленням до існуючого державного ладу та відповідного політичного режиму.

Політична доктрина соціалізму. Витоки українського соціал-демократичного руху в Галичині (історичні передумови зародження в регіоні соціал-демократичного руху, його ідейне і соціальне підґрунтя; сутність ідеології галицько-української соціал-демократії та джерела її формування). Ідеологічне і організаційне становлення Української соціал-демократичної партії Галичини й Буковини (УСДП) (процес ідейно-політичного і організаційного становлення УСДП, його труднощі і протиріччя). УСДП в суспільно-політичному житті Галичини (місце УСДП в суспільно-політичному житті регіону, її роль у розвитку української політичної думки та у формуванні ідеології новітнього українського національного руху; роль УСДП у формуванні національно-державницької ідеології; зв'язки УСДП з іншими політичними партіями, їх співпраця і боротьба; ідейно-політична, культурно-просвітня і організаційна діяльність української соціал-демократії). Українські політичні партії соціалістичного спрямування (УСДРП, УСД-“Спілка”, Українська партія соціалістів-федералістів, Українська партія самостійників-соціалістів, Революційна українська партія, Українська партія соціалістів-революціонерів, Українська соціалістично-радикальна партія, Комуністична партія Західної України, Українське соціалістичне об'єднання «Селянський Союз», Українська партія соціалістів-революціонерів).

Консерватизм як політична ідеологія. Причинки до історії галицького консерватизму. В'ячеслав Липинський як фундатор українського консерватизму і монархізму (Політико-історична Липинськіана; життєвий шлях В. Липинського як джерело до проблеми формування ідеології; Українська демократично-хліборобська партія; гетьманський рух; ідеологічна емансипація селянства, український аграризм). Український консерватизм в історії європейської суспільно-політичної думки (еволюція консерватизму, критерії розмежування консерватизму та фашизму;

світоглядні настанови Ш. Морраса, Х. Ортеги-і-Гассета, Б. Муссоліні, Дж. Джентіле, Ю. Еволи, А. Гітлера). Основні ідеї неоконсерватизму в Україні.

Клерикальні політичні партії як форми християнсько-суспільного руху. Соціальна база й електорат клерикальних партій, їх відношення до марксизму і лібералізму. Українські клерикальні партії Галичини (Католицький русько-народний союз, Християнсько-суспільна партія, Українська християнська організація, Українська християнсько-народна партія, Українська католицька народна партія, Українська народна обнова). Політична еволюція галицьких клерикалів (окцидентальна та орієнтальна течії).

Політична концепція національних демократів. Історична традиція українського національного демократичного руху (Кирило-Мефодіївське товариство, Головна Руська Рада, Громади; «Просвіта», Українське педагогічне товариство, Наукове товариство ім. Тараса Шевченка, кооперація, «Сокіл», «Січ»; Русько-українська радикальна партія, Українська соціал-демократична партія, Національно-демократична партія, Католицький русько-народний союз, Руська народна партія, Українська парламентська репрезентація; Українська національно-демократична партія Буковини; «Братство тарасівців», Революційна українська партія, Українська народна партія, Українська демократично-радикальна партія, Товариство українських поступовців; Головна Українська Рада, Українська Центральна Рада, Українська народна республіканська партія). Українська націонал-демократія на Західній Україні (Українська національно-демократична партія, Українська народно-трудова партія, Українське національно-демократичне об'єднання. «Фронт національної єдності».).

Необхідність вивчення історичного досвіду формування та функціонування партійно-політичних систем України кін. ХІХ – поч. ХХ ст., виявлення їхніх загальних та особливих рис сприятиме утвердженню в суспільній свідомості переконання, що своєчасне вирішення політичних розбіжностей, подолання фатальних розколів між партійною елітою та народом, готовність до розумних тактичних компромісів, консолідація національно-демократичних сил у межах єдиного геополітичного простору України – важливий гарант від повернення національних партійних угруповань на проторований у минулому їхніми попередниками шлях.

ТЕМА 12.

Політичні партії України (2 год)

Тенденції формування багатопартійності в Україні: багатопартійність як наслідок гострої класової боротьби в Російській імперії на поч. ХХ ст. (Революційна українська партія, Українська народна партія, Українська соціалістична партія, Українська соціал-демократична робітничка партія, Українська демократична партія, Товариство українських поступовців). Соціально-класовий напрям політичних партій поч. ХХ ст. Етапи української багатопартійності у нових політичних умовах (1950-ті – 1991 рр.) (Український робітничо-селянський союз, Українська Гельсінська група; Український демократичний союз, Український культурологічний клуб, Український християнсько-демократичний фронт, Український екологічний рух “Зелений світ”, громадсько-політичне об'єднання “Рух”). Джерела багатопартійності 80-90-х рр. ХХ ст. Внутрішньопартійні чвари як причини послаблення національних, демократичних й ліберальних політичних сил після 1991 р.

Багатопартійність в сучасній Україні.

Політичні партії лівого спрямування (Комуністична партія України, Соціалістична партія України, Селянська партія України, Прогресивна соціалістична партія України). Ознаки сучасного лівого руху в Україні та його актуальні проблеми.

Політичні партії правого спрямування (Народний Рух України, Українська республіканська партія, Конгрес Українських Націоналістів, Українська Національна Асамблея – Українська Народна Самооборона). Географія впливу та дій.

Центристські партії як “партії влади” (Народно-демократична партія України, Партія зелених України, СДПУ (о), Всеукраїнське об’єднання “Троада”; Ліберальна партія, Партія праці, Міжрегіональний блок реформ, Партія регіонального відродження, Партія “Реформи і порядок”, Конституційно-демократична партія, Аграрна партія України). Політичні партії центру: стан і проблеми.

Перспективи розвитку партій в умовах незалежної України. Партії як головні елементи громадянського суспільства в Україні.

ТЕМА 13.

Партійна система України (2 год)

Характеристика виборчого законодавства України. Вибори і виборчі технології. Функції виборів (відповідальності виборців, комунікативна, рекрутування політичних кадрів, забезпечення політичної конкуренції, оновлення політичної еліти, трансформації волевиявлення електорату). Електоральне поле України. Вибори і їх політичні наслідки. Фракції та депутатські групи українського парламенту. Політичний спектр України. Основні риси партійної системи України.

ТЕМА 14.

Географія політичних партій України (2 год)

Місце політичних партій у територіально-політичній структурі суспільства. Партії як політико-географічний чинник і важливий структурний елемент територіально-політичної системи суспільства. Географія політичних партій як розділ політичної географії. Похідні вузлові питання географії партій – організаційно-територіальна структура, соціальний склад центральних органів, регіональних осередків, поширення партійних ЗМІ. Географія впливу політичних партій: соціальні, демографічні, етнокультурні процеси; територіальна проекція зміни впливу політичних партій; сфера просторового впливу політичних партій – загальнонаціональний, регіональний і локальний характер.

Регіональний історичний огляд формування партійно-політичної системи України. Основна риса історичної географії політичних партій України – її фрагментарний характер. Історичний (генетичний) чинник у географії політичних партій України. Типи партійних ідеологій історичних епох як історичні регіонально-партійні відмінності формування української державності.

Типологія політичних партій України за сферою територіального впливу. Діаграма Сарторі як двовимірний координат (розташування партій за своїм ставленням до соціально-економічних основ суспільства і за геополітичними орієнтаціями). Застосування політичної геометрії І. Мельника. Типологія політичних партій України за основними ідеологічними засадами.

Географія впливу політичних партій у світлі виборів 1998, 2002 рр. Результати голосування за політичні партії (блоки), що подолали чотирьохвідсотковий бар’єр на виборах до Верховної Ради України (за регіонами). Проблеми і перспективи оптимізації партійної структури України. Просторово-обмежений та ситуативний характер впливу політичних партій як відображення недостатньої сформованості і структуризованості територіально-політичної системи України.

ПЛАНИ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

СЕМІНАР 1.

ТЕМА: ЕТАПИ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ (2 год)

ПЛАН:

1. Предмет і завдання курсу. Його місце в системі політичних наук.
2. Етапи історичного розвитку політичних партій.
3. Суть теорії “кризи партій” і її інтерпретації.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ:

Родові партії, партії як аристократичні угруповання, партії як політичні клуби, масові партії, теорія “кризи партій”.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ:

1. Що є предметом вивчення курсу “Історія та теорія політичних партій”? Яке його місце серед інших політичних дисциплін?
2. Як співвідносяться між собою історія та теорія політичних партій?
3. Які соціально-історичні причини виникнення політичних партій?
4. На які фактори, що зумовлюють виникнення політичних партій вказують Дж.Ла Паломбара і М.Вейнер?
5. Які характерні риси аристократичних партій?
6. В чому особливості партій як політичних клубів?
7. Дайте загальну характеристику розвитку партій знаті у Великобританії.
8. Дайте загальну характеристику партіям-клубам континентальної Європи.
9. Які особливості формування політичних партій в США?
10. Чим зумовлене виникнення масових політичних партій? В чому їх особливості, етапи розвитку?
11. Дайте загальну характеристику розвитку масових політичних партій в Європі.
12. Дайте загальну характеристику розвитку американських політичних партій.
13. Дайте загальну характеристику розвитку політичних партій в постколоніальних країнах.
14. В чому суть теорії “кризи партій”? Які її основні аргументи і їх інтерпретація?

РЕФЕРАТИ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ:

1. Місце теорії політичних партій в загальному курсі політології. Її зв'язок з іншими дисциплінами.
2. Партії і “відновлення” історії.
3. М.Вебер про етапи історичного розвитку партій.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бекназар-Юзбашев Т.Б. Партии в буржуазных политико-правовых учениях.- М., 1988.
2. Берлін І. Чотири есе про свободу.- К., 1994.
3. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє. До ефективніших суспільств. Доповідь Римському клубові.- К., 1993.
4. Даль Р. А. Пути перехода к демократии // Политика, 1991, № 10.

5. **Желев Ж.** Закат тоталитарных систем // Политика, 1991, № 4.
6. **Лейпхарт А.** Конституционные альтернативы для новых демократий // Полис, 1995, № 2.
7. **Линц Х. Х.** Крушение демократических режимов. Кризис, разрушение и восстановление равновесия // Проблемы Восточной Европы, № 39-40, Вашингтон, 1993.
8. **Лобер В.Л.** Демократия: исторические корни, содержание и тенденции развития.- М., 1992.
9. **Мигранян А.** История теории демократии. Лекции по политологии.- Таллинн, 1991.
10. **Миллер С., Потхофф Х.** Краткая история СДПГ. 1848-1990.- К., 1990.
11. **Острогорский М.Я.** Демократия и политические партии.- М., 1997.
12. Политические партии и демократия в постсоветской России / Под ред. **Б.Орлова.**- М., 1998.
13. **Попер К.** Відкрите суспільство та його вороги.- К., 1994, т. 1-2.
14. **Поппер К.** Демократия и народоправие // Политика, 1991, № 10.
15. Современная буржуазная политическая наука: проблемы государства и демократии / Под ред. **Г.Шахназарова.**- М., 1982.
16. Современный капитализм: Критический анализ буржуазных политологических концепций / Отв. Ред. **С.Гаджиев.**- М., 1988.
17. Социально-политические теории современной буржуазной идеологии: Критический анализ / Отв. Ред. **Р.Яновский.**- М., 1981.
18. **Хантінгтон С.** Двадцять років потому: майбутнє третьої хвилі // Українські варіанти, 1999, № 1-2.
19. **Эллис Э.** Политические партии и возобновление истории // Полис, 1994, № 2.

СЕМІНАР 2.

Тема: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТЕОРІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ (4 год)

ПЛАН:

Перше заняття (2 год)

1. Зародження теорії політичних партій.
 - 1.1.Трактування політичних партій в англо-американській політичній традиції.
 - 1.2. Формування концепції партій в романо-германських політико-правових вченнях.
2. Формування “класичної” теорії політичних партій.
 - 2.1. Партії в теоріях демократії ХІХ ст.
 - 2.2. Ідейно-теоретичні витоки “класичної” теорії політичних партій.
 - 2.3. “Класична” теорія політичних партій.

Друге заняття (2 год)

1. Формування сучасної теорії політичних партій та партійних систем.
 - 1.1.Розробка сучасної теорії політичних партій. Її форма та галузь застосування.
 - 1.2. Формування сучасної теорії партійних систем.
2. Стан розвитку теорії політичних партій та партійних систем в Україні.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ:

Реальні та особисті партії, справжні (несправжні) партії, органологічна конструкція партій, великі та дрібні партії, форма теорії політичних партій, галузь застосування теорії політичних партій, проект Джанди, залізний закон олігархії.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ:

1. Дайте загальну характеристику відношенню до політичних партій в англійській політичній філософії ХVІ – ХVІІІ ст.
2. Як поділяє політичні партії Д.Юм?
3. В чому полягає заслуга Е.Берка у вивченні і сприйнятті політичних партій?
4. Які особливості сприйняття політичних партій в американській політичній традиції?
5. Проблема партій у вченні французьких революційних демократів ХVІІ-ХVІІІ ст.
6. Політичні партії у теорії “народного представництва” Ж-Ж.Руссо.
7. Які причини зумовили особливе ставлення до політичних партій в політичній думці Німеччини?
8. В чому полягає суть “органологічного” підходу до партій Ф.Ромера?
9. Класифікація політичних партій за Й.Блунчлі.
10. В чому полягає особливість сприйняття політичних партій А. Де Токвілем? Його класифікація політичних партій.
11. Як визначає Дж.Ст. Міль місце політичних партій у представницькому правлінні.
12. Які ідейно-теоретичні витоки “класичної” теорії політичних партій?
13. Яку періодизацію етапів розвитку уявлення про політичні партії пропонує Г.Трипель?
14. “Класична” теорія політичних партій.
15. М.Дюверже і Дж.Сарторі – засновники сучасної теорії політичних партій і партійних систем.

16. Якими є основні проблеми теорії політичних партій на сучасному етапі? Назвіть основних представників сучасної теорії політичних партій.
17. Формування і основні положення теорії партійних систем.
18. Дискусії щодо форми та галузі застосування теорії політичних партій. В чому полягає суть “проекту Джанди”? Його роль у формуванні теорії політичних партій.
20. Дайте загальну характеристику формуванню теорії політичних партій в Україні.

РЕФЕРАТИ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ:

1. А. Де Токвіль про політичні партії в Америці.
2. М.Острогорський про “партійні машини”.
3. Соціологія політичних партій Р.Міхельса.
4. М.Вебер про роль лідера в становленні партій нового типу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Арон Р. Этапы развития социологической мысли.- М., 1993.
2. Бекон Ф. Соч.: В 2 т.- М., 1972. Т.2.
3. Бурлацкий Ф., Галкин А. Социология. Политология. Международные отношения.- М., 1974.
4. Вебер М. Политика как призвание и профессия.- В кн.: Избранные произведения.- М., 1990.
5. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє. До ефективніших суспільств. Доповідь Римському клубові.- К., 1993.
6. Гегель Г. Политические произведения.- М., 1978.
7. Гегель Г. Философия права / Ред. и сост. Д.Керимов и В. Нерсисянц.- М., 1990.
8. Гоббс Т. Философские основания учения о гражданине.- М., 1914.
9. Даль Р. А. Пути перехода к демократии // Политика, 1991, № 10.
10. Джанда К. Сравнение политических партий: исследования и теория.- В кн.: Современная сравнительная политология. Хрестоматия.- М., 1997.
11. Зародження сучасної західної політології та розвиток української політичної думки.- В кн.: Вступ до політології / За заг. ред. В.Й.Скиби.- К., 1998.
12. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології (від античності до початку ХХ ст.).- К., 1993.
13. Еллинек Г. Общее учение о государстве.- СПб., 1908.
14. История социологии в Западной Европе и США / Отв. Ред. Г.В.Осипов.- М., 1993.
15. Ковальчук В. Теоретико-методологічні засади вивчення політичних партій // Студії політологічного центру “Генеза”, 1995, № 2.
16. Ковлер А.И. Исторические формы демократии: Проблемы политико-правовой теории.- М., 1990.
17. Коломейцев В.Ф. Партии в зеркале западной политологии // Государство и право, 1995, № 10.
18. Констан Б. О свободе у древних в ее сравнении со свободой у современных людей // Полис, 1993, № 2.
19. Лейпхарт А. Конституционные альтернативы для новых демократий // Полис, 1995, № 2.
20. Лейпхарт А. Многосоставные общества и демократические режимы // Полис, 1992, № 1-2.
21. Линц Х. Х. Крушение демократических режимов. Кризис, разрушение и восстановление равновесия.- Проблемы Восточной Европы, № 39-40, Вашингтон, 1993.

22. **Лобер В.Л.** Демократия: исторические корни, содержание и тенденции развития.- М., 1992.
23. **Лоуэлл А.** Правительства и политические партии в государствах Западной Европы.- М., 1905.
24. **Мигранян А.** История теории демократии. Лекции по политологии.- Таллинн, 1991.
25. **Михельс Р.** Социология политических партий в условиях демократии // Диалог, 1990, № № 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 18.
26. **Монтескье Ш.Л.** Размышления о причинах величия и падения римлян.- Избр. Произведения.- М, 1977.
27. **Ожиганов Э.Н.** Политическая теория Макса Вебера. Критический анализ.- Рига, 1987.
28. Основи політичної науки. Курс лекцій / За ред **Б.Кухти**. Ч.2. Політичні процеси, системи та інститути.- Львів, 1997.
29. **Осипова Е.В.** Социология Эмиля Дюркгейма. Критический анализ теоретически-методологических концепций.- М., 1977.
30. **Погорілий О.І.** Соціологічна думка ХХ ст.- К., 1996.
31. **Попер К.** Відкрите суспільство та його вороги.- К., 1994, т.1-2.
32. **Поппер К.** Демократия и народоправие // Политика, 1991, № 10.
33. **Руссо Ж.-Ж.** Об общественном договоре.- В кн.: Руссо Ж.-Ж. Трактаты.- М., 1989.
34. **Сартори Дж.** Вертикальная демократия (Меньшинства и элиты. Полиархия в ее нормативном определении) // Полис, 1992.
35. **Сытин А. Г.** Политическая социология Мориса Дюверже // Социально-политические науки, 1990, № 12.
36. **Токвиль А.** Про демократію в Америці.- К., 1999.
37. **Острогорский М.Я.** Демократия и политические партии.- М., 1997.
38. Федералист. Политические эссе Александра Гамильтона, Джеймса Мэдисона и Джона Джея.- М., 1993.
39. **Франклин Б.** Избр. Произведения.- М., 1956.
40. Хто є хто в європейській та американській політології? Малий політологічний словник / Відп. Ред. **Б.Кухта**.- Львів, 1995.
41. **Эйдлин Ф.** Карл Поппер и теория демократии // Философские науки, 1990, № 5.
42. **Шапиро И.** Демократия и гражданское общество // Полис, 1992, № 4.
43. **Шмачкова Т.В.** Из основ политологии Запада: Характер режимов, гражданское общество и партийные системы при демократии // Полис, 1991, № 2.
44. **Шумпетер Й.А.** Капіталізм, соціалізм і демократія.- К., 1995.
45. **Юм. Д.** О партиях вообще.- В кн.: Сочинения.: В 2 т.- М., 1965, Т.2.

СЕМІНАР 3.

Тема: СУТЬ ПОНЯТТЯ “ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ”. ПОХОДЖЕННЯ ПАРТІЙ ТА ЇХ РОЛЬ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА (2 год)

ПЛАН:

1. Походження політичних партій.
2. Суть поняття “політична партія”. Підходи до його визначення.
3. Роль партій в житті суспільства.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ:

Партії внутрішнього та зовнішнього походження, генетична модель походження партій, бар'єри розвитку (репрезентації) партій, протопартії, псевдопартії, критерії партій, політична партія, державна партія, електоральна партія, вузьке і широке визначення партії.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ:

1. В чому полягає суть генетичної моделі походження партій?
2. Як формуються партії внутрішнього та зовнішнього походження?
3. Які існують бар'єри розвитку (репрезентативності) партій?
4. В чому суть етимологічного визначення партії?
5. Що розуміли під партією в стародавньому Римі?
6. Яка різниця між поняттями “партія” та “політична партія”?
7. Які існують визначення партій у різних сферах гуманітарних наук?
8. В чому полягає різниця між поняттями “протопартія”, “псевдопартія” і “партія”?
9. Які існують основні політологічні підходи до визначення поняття партія?
10. Які критерії поняття партії виділяють Ж.Ла Паломбара і М.Вейнер? Дайте їм характеристику.
11. Яку структуру визначення партії пропонує Ф.Сорауф?
12. В чому полягає суть визначення партії як “політичного підприємства”? Хто його автор?
13. В чому різниця між вузьким та широким визначенням політичної партії?
14. Дайте загальне визначення поняття “політична партія”.
15. Яке місце партій у політичній системі суспільства?
16. Якою є роль політичних партій в житті суспільства?
17. Які інституційні гарантії демократії виділяє Р.Дал?

РЕФЕРАТИ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ:

- Політичний плюралізм – основа формування політичних партій.
2. Громадянське суспільство і політичні партії.
 3. Роль політичних партій у перехідних суспільствах.
 4. А.Ліппхарт про виникнення політичних партій.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. **Авинери Ш.** Партии, социально-культурная медиация и роль гражданского общества // Полис, 1995, № 1.
2. **Базовкін Є.** Шляхи становлення, форми прояву багатопартійності // Політика і час, 1991, № 10.
3. **Даниленко В.Н.** Политические партии и буржуазное государство. – М., 1984.

4. **Евдокимов В.Б.** Партии в политической системе буржуазного общества. – Свердловск, 1990.
5. Избирательные системы и партии в буржуазном обществе / Отв. Ред. **В.Туманов, И.Вайль.** – М., 1979.
6. **Левичева В.** Слово предостережения. В защиту многопартийности // Диалог, 1991, № 9.
7. **Литвин В.** Партія як форма політичної організації суспільства // Політика і час, 1992, № 1.
8. **Марченко М.Н., Фарукшин М.Х.** Буржуазные политические партии.- М., 1987.
9. **Піча В.М., Стеблич Б.А.** Політичні партії у політичній системі суспільства. Навчальний посібник.- Львів, 1994.
10. **Перегудов С.П.** Организованные интересы и государство // Полис, 1994, № 2.
11. Політичні партії в демократичному суспільстві / Видавці **Й.Тезінг, В.Гофмайстер.**- К., 1997.
12. **Согрин В.** Становление демократии. История политической системы США // Наука и жизнь, 1990, № 6.
13. **Тізенгаузен фон В.** Партії: що вони собою являють і для чого вони потрібні. – В кн.: Складові демократії. За матеріалами радіостанції “Німецька хвиля”. – К., 1993.
14. **Шапиро И.** Демократия и гражданское общество // Полис, 1992, № 4.
15. **Шведа Ю.** Аренд Лійпхарт про партії та партійні системи // Студії політологічного центру “Генеза”, 1995, № 5.
16. **Шнайдер-Детерс В.** Партії як організуюча сила демократії. – В кн.: **Томенко М., Олійник В.** Партійна еліта України 2000.- К., 2000.

СЕМІНАР 4.

Тема: ЕЛЕМЕНТИ (ІНДИКАТОРИ) ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ (4 год)

ПЛАН:

Перше заняття (2 год)

1. Суть поняття елементів (індикаторів) політичної партії. Організованість.
2. Залученість. Узгодженість. Автономія.
3. Проблемна орієнтація. Класовість.

Друге заняття (2 год)

1. Партійна програма. Стратегія і тактика.
2. Місце партії в системі влади.
3. Інституалізація.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ:

Елементи (індикатори) політичної партії, організаційна структура, формальна організаційна структура партії, клієнтела, тривалість існування партій, організаційна інкапсуляція, централізація влади, закрита (відкрита) модель партії, організаційна політика, американські (європейські) політичні партії, демократична партія, внутріпартійна демократія, залізний закон олігархії, залученість, членство в партії, коефіцієнт членства, стимули партійної діяльності, раціонально-ефективна модель партії, партійно-демократична модель, криволінійна невідповідність, узгодженість, згуртованість, фракційність, автономія, пряме (непряме) членство в партії, домінуюча коаліція, проблемна орієнтація партій, структурні (неструктурні) соціальні проблеми, “ліво-права” шкала політичних цінностей, проблемно-орієнтовані (структурні) партії, теорія “нової політики”, політичний спектр, класовість, класові партії, соціально-економічні розколи, соціальна єдність партії, теорія “замороження” партійної системи, соціальна база партії, партійна програма, стратегія і тактика, центр (фокус) звернення партій, рівень прагнень (аспірації) партій, партії принципу, партії виборчого успіху, електоральний успіх партій, електоральна і політична ефективність партій, місце в системі влади, правлячі та опозиційні партії, урядовий статус партії, інституалізація політичних партій, легітимація політичних партій.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ:

1. Що виступає за критерій визначення політичних угруповань як політичних партій?
2. Які найважливіші елементи політичних партій виділяє К.Джанда?
3. Який елемент політичних партій виділяє як основний М.Дюверже? Яким є його розуміння даного елемента?
4. Чим відрізняється політична партія від протопартії, клієнтели і монопартії?
5. Які фактори впливають на організаційну структуру партій?
6. Як поділяються партії в залежності від їх організаційної будови?
7. В чому полягає особливість організаційної будови американських партій? Чим вона зумовлена?
8. Якою є організаційна структура європейських політичних партій?
9. Що робить партію демократичною?

10. Дайте характеристику дослідженням проблеми внутріпартійної демократії. Два основних підходи до її інтерпретації.
11. Які основні характеристики визначення рівня внутріпартійної демократії?
12. Які критерії визначення рівня залученості партії?
13. Дослідження рівня членства в партіях і їх результати.
14. Теоретичні проблеми вступу і виходу з партії.
15. Дослідження проблеми “природи” участі і їх результати.
16. Якими є визначальні стимули участі членів партії у партійній діяльності?
17. Що розуміється під узгодженістю партії? Які її складові?
18. Які фактори впливають на згуртованість партії?
19. Які існують типи фракційності? Фактори, що її зумовлюють.
20. Назвіть фактори, які обмежують автономію партії.
21. Фінансова автономія партій. Джерела фінансування партій.
22. Державне фінансування партій і його соціальні наслідки.
23. Як впливає тип партійного членства на автономію партії?
24. Домінуюча коаліція і автономність партії?
25. Назвіть способи визначення місця партій на “ліво-правій” шкалі.
26. Які особливості проблемної орієнтації політичних партій на сучасному етапі. В чому суть теорії “нової політики”.
27. Політичний спектр та його конфігурація. Основні характеристики “лівих” та “правих” політичних цінностей.
28. Який елемент політичних партій є визначальним у марксистській методології? Чому?
29. Назвіть фактори, які дозволяють визначити класовість політичних партій?
30. Соціально-економічні розколи – причини появи політичних партій.
31. Назвіть фактори, які впливають на соціальну єдність партії.
32. Які явища в житті партій відображає теорія “замороження” і “розмороження” партійних систем.
33. Фактори, що визначають соціальну базу партій.
34. Які існують базові положення та відмінності у програмах політичних партій?
35. Які функції партійних програм?
36. Специфіка співвідношення між партійною програмою і партійним лідерством.
37. В чому полягає різниця між партіями в залежності від прагнень партії, центру їх звернення?
38. Чим визначається стратегія партії, види стратегій?
39. Типи виборчих стратегій партій?
40. Фактори, що впливають на електоральний успіх партій.
41. Класифікація партій в залежності від їх місця в системі влади.
42. Місце і роль опозиційних партій у здійсненні політичного керівництва.
43. Специфіка впливу партійної програми на діяльність правлячої партії.
44. Назвіть фактори, що визначають рівень інституалізації політичних партій.
45. Суть та способи легітимації політичних партій.
46. Правова інституалізація політичних партій.

РЕФЕРАТИ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ:

1. Лінії соціально-політичного розмежування – основа партійного поділу.
2. Залізний закон олігархії Р.Міхельса.
3. М.Острогорський про організацію американських партій.
4. Фінансова діяльність політичних партій.
5. Правова інституалізація політичних партій.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. **Джанда К.** Сравнение политических партий: исследования и теория.- В кн.: Современная сравнительная политология. Хрестоматия.- М., 1997.
2. **Дюверже М.** Структура партий. – В кн.: Политические партии. – М., 2000.
3. **Литвин В.** Ліві, праві, центр // Політика і час, 1992, № 4.
4. **Литвин В.** Партія як форма політичної організації суспільства // Політика і час, 1992, № 1.
5. **Михельс Р.** Социология политических партий в условиях демократии // Диалог, 1990, № № 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 18.
6. **Оксак О.** Платформи політичних партій: зміст та критерії порівняльного аналізу // Нова Політика, 2000, № 2.
7. **Острогорский М.Я.** Демократия и политические партии.- М., 1997.
8. **Примуш М.** Політичні партії та їх фінансова діяльність // Нова політика, 2000, № 2.
9. **Дмитриев Ю.** Нужен ли закон о партиях? // Перспективы, 1991, № 2.
10. **Ковальчук В.** Теоретико-методологічні засади вивчення політичних партій // Студії політологічного центру “Генеза”, 1995, № 2.
11. **Ковлер А.И.** Исторические формы демократии: Проблемы политико-правовой теории.- М., 1990.
12. Конституции и Конституционные акты Союза ССР (1922-1936). Сборник документов / Под ред. **И.П.Трайнина.** – М., 1940.
13. **Лейпхарт А.** Конституционные альтернативы для новых демократий // Полис, 1995, № 2.
14. **Лисяк-Рудницький І.** Інтелектуальні початки нової України. Консерватизм. Націоналізм. Правопорядок і революція // Політологічні читання, 1993, № 4.
15. **Петро Н.** Путь к многопартийности и законность // Общественные науки и современность, 1992, № 3.
16. **Примуш М.** Правова інституалізація політичних партій // Нова політика, 1999, № 6.
17. **Рябов С.** Партія політична // Політологічні читання, 1994, № 3.
18. **Скочиляс Л.** Механізми партійної інституалізації політичних інтересів на рівні влади.- В кн.: Політичний процес в Україні: стан і перспективи розвитку. Збірник наукових праць.- Львів, 1998.
19. **Сытин А. Г.** Политическая социология Мориса Дюверже // Социально-политические науки, 1990, № 12.
20. **Тізенгаузен фон В.** Партії: Програми й особистості.- В кн.: Складові демократії. За матеріалами радіостанції “Німецька хвиля”.- К., 1993.
21. **Тізенгаузен фон В.** Партії: Внутрішня організація та керівні органи.- В кн.: Складові демократії. За матеріалами радіостанції “Німецька хвиля”.- К., 1993.
22. **Тізенгаузен фон В.** Партії: Законодавчі межі діяльності та фінансування.- В кн.: Складові демократії. За матеріалами радіостанції “Німецька хвиля”.- К., 1993.
23. **Хесс Х.** Практическая работа в Социал-демократической партии: Справочник / К.- 2000.
24. **Шведа Ю.** Аренд Лейпхарт про партії та партійні системи // Студії політологічного центру “Генеза”, 1995, № 5.

СЕМІНАР 5.

Тема: **ФУНКЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ (2 год)**

ПЛАН:

1. Визначення функцій і їх типологія.
2. Характеристика основних функцій партій.
3. Функції партій в недемократичних і постколоніальних державах.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ:

Функції партій, виражені і приховані функції, функція “босизму”, трибунна функція, партійна лояльність, праймеріз.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ:

1. Назвіть основні підходи до визначення функцій партій.
2. Які функції відносяться до “виражених” і які до “прихованих”?
3. Які із функцій партій носять соціальний, державно-публічний і організаційний характер.
4. Охарактеризуйте функцію формування політичних цілей та завдань. Як поділяються політичні партії за характером реалізації даної функції?
5. Функція артикуляції і інтеграції соціальних інтересів. Якими способами вона реалізується? Чим відрізняються політичні партії від груп інтересів?
6. Партії як джерела ідентичності. Партійна лояльність.
7. На виконання яких завдань мобілізують населення політичні партії?
8. Яка функція політичних партій вважається основною в демократичних системах? Назвіть етапи реалізації даної функції.
9. Які існують способи відбору кандидатів? Фактори, які впливають на відбір кандидатів.
10. Які існують процедури формування виборчих програм?
11. Що собою представляє структуризація голосів виборців?
12. Політичні партії як “ланцюги зв'язків”. Функція зв'язку.
13. Функція керівництва і особливості її реалізації.
14. В чому полягає роль опозиційної партії в здійсненні керівництва державою?
15. В чому полягають особливості функцій партій в недемократичних системах?
16. Як реалізують свої функції політичні партії в постколоніальних державах?

РЕФЕРАТИ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ:

1. Політичні партії в тоталітарних режимах.
2. Політичні партії в постколоніальних державах.
3. Політичні партії в перехідних суспільствах.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. **Андреев С.С.** Политическое управление и политическое руководство // Социально-политические науки, 1992, № 5.
2. **Базів В.** Інструмент влади: Порівняльний аналіз походження і функціонування політичних партій у тоталітарній та демократичній політичних системах.- Львів, 1999.
3. **Бурлацкий Ф., Галкин А.** Социология. Политология. Международные отношения.- М., 1974.

4. **Вятр Е.** Социология политических отношений.- М., 1979.
5. **Городецкая И.Е.** Великобритания: избиратели, выборы, партии. 1945-1970.- М., 1974.
6. **Гордон Л.Н., Плискевич Н.М.** Развилки и ловушки переходного периода // Полис, 1994, № 4.
7. **Даль Р. А.** Пути перехода к демократии // Политика, 1991, № 10.
8. **Даниленко В.Н.** Политические партии и буржуазное государство.- М., 1984.
9. **Джилас М.** Лицо тоталитаризма.- М., 1992.
10. **Евдокимов В.Б.** Партии в политической системе буржуазного общества.- Свердловск, 1990.
11. **Желев Ж.** Фашизм. Документальне дослідження німецького, італійського та іспанського фашизму // Філософська та соціологічна думка, 1991, № 1.
12. **Злобин В. И.** Какая партия нужна пролетариату? (Из истории создания пролетарской партии в России) // Вестник Московского Университета, Сер. 12: Соц.-полит. исслед., 1990, № 6.
13. **Ковлер А.И.** Франция: партии и избиратели. – М., 1984.
14. **Клямкин И.** Посткоммунистическая демократия и ее особенности в России // Полис, 1993, № 2.
15. **Линц Х. Х.** Крушение демократических режимов. Кризис, разрушение и восстановление равновесия. – Проблемы Восточной Европы, № 39-40, Вашингтон, 1993.
16. **Лоуэлл А.** Правительства и политические партии в государствах Западной Европы. – М., 1905.
17. **Орлов А.Г.** Политическая система стран Латинской Америки.- М., 1982.
18. **Піча В.М., Стеблич Б.А.** Політичні партії у політичній системі суспільства. Навчальний посібник. – Львів, 1994.
19. Политические партии США в новейшее время / Под ред. **Н.В. Сивачева.** – М., 1982.
20. **Прозоров Ю.Б.** Партии в переходных обществах (латиноамериканский опыт) // Полис, 1994, № 4.
21. **Рассен Б.** Практика и теория большевизма.- М., 1991.
22. **Рябов С.** Партія політична // Політологічні читання, 1994, № 3.
23. **Сартори Дж.** Вертикальная демократия (Меньшинства и элиты. Полиархия в ее нормативном определении) // Полис, 1992.
24. **Тихомиров В.И.** Партия апартеида: социально-политическая революция националистической партии ЮАР.- М., 1987.
25. **Холмская М.Р.** О многопартийности в странах СНГ // Государство и право, 1992, № 9.
26. **Шапиро И.** Введение в типологию либерализма // Полис, 1994, № 3.
27. **Шаповал В.** Зарубіжний парламентаризм.- К., 1993.
28. **Шварценберг Р.Ж.** Политическая социология: в 3-х ч.- М., 1992.
29. **Шведа Ю.** Методологічні застереження Дж.Сарторі щодо аналізу партійних систем // Нова політика, 1998, № 5.
30. **Шведа Ю.** Соціологія партійних систем Моріса Дюверже // Нова політика, 1996, № 4-5.
31. **Энтин Л.М.** Политические системы развивающихся стран: Государство и политические партии в странах Азии и Африки.- М., 1978.

СЕМІНАР 6.

Тема: ПАРТІЙНЕ КЕРІВНИЦТВО (2 год)

ПЛАН:

1. Партійне керівництво і фактори, що визначають його характер.
2. Типи партійного керівництва. Теорія “кризи партійного керівництва”.
3. Теорія партійних коаліцій.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ:

Партійне керівництво, соціологічний закон Дюверже, партійна коаліція, виборча коаліція, парламентська коаліція, урядова коаліція, ініціативні партії, доповнюючі партії, теорія коаліцій, мінімально виграшні коаліції, максимально закриті коаліції, партії-обгортки, комплементарні партії, буферні партії, балансуючі партії, партії-крила.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ:

1. Які визначальні основи принципу партійного керівництва?
2. Які існують моделі реалізації принципу партійного керівництва?
3. Від чого залежить тип партійного керівництва?
4. Як впливає тип виборчої системи на характер партійного керівництва?
5. Як впливає структура парламенту на характер партійного керівництва?
6. Форма правління і тип партійного керівництва.
7. Назвіть існуючі типи партійного керівництва.
8. Які існують види партійних коаліцій?
9. Що таке виборча коаліція і які її види?
10. Які існують види парламентських коаліцій?
11. Урядові коаліції і умови їх формування?
12. Теорія коаліцій і її різновиди.
13. Яка роль малих партій у формуванні партійних коаліцій?
14. В чому суть теорії кризи партійного керівництва? Її інтерпретація.

РЕФЕРАТИ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ:

1. Опозиція і її роль в партійному керівництві.
2. Виборчі системи і їх політичні наслідки.
3. А.Ліппхарт про моделі політичного керівництва.
4. Проблеми та труднощі політичного керівництва в перехідний період.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. **Аверьянов В.Б.** Организация аппарата государственного управления (структурно-функциональный аспект).- К., 1985.
2. **Агеев В.С.** Межгрупповое взаимодействие.- М., 1990.
3. **Адамо Г.** ХДС/ ХСС сущность и политика.- М., 1978.
4. **Андреев С.С.** Политическое управление и политическое руководство // Социально-политические науки, 1992, № 5.
5. **Батенко Т.** Анатомія опозиції (європейський контекст) // Українські варіанти, 1998, № 3-4.
6. **Вятр Е.** Социология политических отношений. – М., 1979.
7. **Вьюницкий В.** От “дикой” многопартийности – к блоковой системе // Диалог, 1990, № 17.
8. **Даниленко В.Н.** Политические партии и буржуазное государство. – М., 1984.
9. **Дюверже М.** Партийное руководство. – В кн.: Политические партии. – М., 2000.

10. **Зіллер Ж.** Політико-адміністративні системи країн ЄС. Порівняльний аналіз. – К., 1997.
11. Избирательные системы и партии в буржуазном обществе / Отв. Ред. **В.Туманов, И.Вайль.** – М., 1979.
12. **Кермонн Ж.Л.** Западные политические режимы. – Париж, 1986.
13. **Клямкин И.** Посткоммунистическая демократия и ее особенности в России // Полис, 1993, № 2.
14. **Левин И.Б.** О реформе избирательной системы в Италии // Полис, 1993, № 3.
15. **Лейпхарт А.** Конституционные альтернативы для новых демократий // Полис, 1995, № 2.
16. **Линц Х. Х.** Крушение демократических режимов. Кризис, разрушение и восстановление равновесия.- Проблемы Восточной Европы, № 39-40, Вашингтон, 1993.
17. **Надаис А.** Выбор избирательных систем // Полис, 1993, № 3.
18. **Оксак О.** Відповідальність проти популізму: виборці, партії та уряд у демократичному суспільстві // Нова політика, 2000, № 1.
19. **Острогорский М.Я.** Демократия и политические партии.- М., 1997.
20. Политическая система Великобритании.- М., 1984.
21. Політологія посткомунізму. Політичний аналіз посткомуністичних суспільств / **В.Полохало** – керівник авторського колективу.- К., 1995.
22. **Попер К.** Відкрите суспільство та його вороги.- К., 1994, т. 1-2.
23. **Поппер К.** Демократия и народоправие // Политика, 1991, № 10.
24. Современная буржуазная политическая наука: проблемы государства и демократии / Под ред. **Г.Шахназарова.** – М., 1982.
25. Современный капитализм: Критический анализ буржуазных политологических концепций / Отв. Ред. **С.Гаджиев.**- М., 1988.
26. Социально-политические теории современной буржуазной идеологии: Критический анализ / Отв. Ред. **Р.Яновский.** – М., 1981.
27. **Согрин В.** Становление демократии. История политической системы США // Наука и жизнь, 1990, № 6.
28. **Сытин А. Г.** Политическая социология Мориса Дюверже // Социально-политические науки, 1990, № 12.
29. **Токвіль А.** Про демократію в Америці.- К., 1999.
30. **Шаповал В.** Зарубіжний парламентаризм.- К., 1993.
31. **Шварценберг Р.Ж.** Политическая социология: в 3-х ч.- М.,1992.
32. **Шмачкова Т.В.** Из основ политологии Запада: Характер режимов, гражданское общество и партийные системы при демократии // Полис, 1991, № 2.

СЕМІНАР 7.

Тема: ТИПОЛОГІЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ (2 год)

ПЛАН:

1. Основні підходи до типології партій.
2. Типологія політичних партій.
3. Джерела та напрямки трансформації партій.
4. Класифікація партій.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ:

Партії патронажу, партії інтересу, світоглядні партії, партії репрезентації, інтеграційні партії, кадрові партії, масові партії, партії-виборців, національно-визвольні партії, транзитні партії, партія-комітет, партія-громада, народні партії, революційні партії.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ:

1. Назвіть основні сучасні підходи до визначення типології політичних партій.
2. Охарактеризуйте типологію партій за соціальною основою.
3. Визначте інші типології політичних партій.
4. З'ясуйте трикомпонентна типологія політичної партії.
5. Наведіть критерії типологізації політичних партій.
6. Перелічіть типи партій, до яких можна було б застосувати критерії типологізації.
7. Вкажіть та охарактеризуйте складові багатопартійності (об'єднання протопартійні, паропартійні, квазіпартійні).
8. Покажіть характер відношень типології політичних партій до соціальних перетворень.
9. Визначте ідеологічну платформу, основні цілі та характер діяльності основних типів політичних партій.
10. Вкажіть особливості участі у політичній владі основних типів політичних партій.
11. Охарактеризуйте «гротескні» партії як ставку на оригінальність і самобутність.
12. Порівняйте основні види політичних партій.
13. Назвіть джерела та напрямки трансформації партій.
14. Класифікуйте політичних партій на основі їх величини, за рівнем репрезентативності, за їх походженням, на основі організаційного, класового, ідеологічного критеріїв, на основі відношення до політичної системи.

РЕФЕРАТИ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ:

1. Критерії типологізації політичних партій.
2. Політичний статус партійних систем: домінуючі, мажоритарні, коаліційні.
3. Багатопартійність: “плюси” і “мінуси”.
4. Сучасний спектр політичних уподобань українського суспільства

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. **Борисов В.К.** Теория политических систем. – М., 1991.
2. **Вятр Е.** Социология политических отношений. – М., 1979.
3. **Голосов В.В.** Форматы партийных систем в новых демократиях: институциональные факторы неустойчивости и фрагментации // Полит. исследования, 1998, № 1.
4. **Дюверже М.** Политические партии. / Пер. с фр. – М., 2002.
5. **Евдокимов В.Б.** Партии в политической системе буржуазного общества. – Свердловск, 1990.
6. Закон України про політичні партії в Україні // Голос України, 2001, 12 трав.

7. **Ковальчук В.** Теоретико-методичні засади вивчення політичних партій // Генеза, 1995, № 2.
8. **Коломейцев В.Ф.** Партии в зеркале западной политологии // Государство и право, 1995, № 10.
9. **Михельс Р.** Социология политической партии в условиях демократии (главы из книги) // Диалог, 1990, № 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 18.
10. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку. / Навч. посібник. За ред. **Ф.М. Рудича**. – К., 2002.
11. **Пуфлер Е.** Партійна система незалежної України: особливості формування // Нова політика, 1997, № 1.
12. **Пуфлер Е.Ф.** Партійна система незалежної України: особливості формування, тенденції подальшої трансформації. – К., 1997.
13. **Пушкарева Г.В.** Партии и партийные системы: концепции М. Дюверже // Социально-полит. журн., 1993, № 9-10.
14. **Шведа Ю.** Методологічні застереження Дж. Сарторі щодо аналізу партійних систем // Нова політика, 1998, № 5.
15. **Шведа Ю.** Соціологія партійних систем Моріса Дюверже // Нова політика, 1996, № 4-5.

ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ ДО КУРСУ

1. Поняття “партія”, “політична партія” та їх сутність.
2. Політичні партії як важливий елемент політичної системи суспільства.
3. Проблеми й протиріччя розвитку політичних партій.
4. Партії як необхідний елемент демократичної політичної системи.
5. Взаємозв'язок історії та теорії політичних партій.
6. Соціально-історичні передумови виникнення політичних партій, їх суспільне підґрунтя.
7. Схема визначення М.Вебером етапів історичного розвитку партій, тенденцій зміни від партії знаті до масових партій.
8. Родові партії, партії як аристократичні угруповання, партії як політичні клуби, масові політичні партії.
9. Особливості виникнення і формування політичних партій у США.
10. Політичні партії в постколоніальних країнах.
11. Політичні партії в посткомуністичних суспільствах.
12. Теорія “кризи партій” і її критика.
13. Історичний досвід етапів розвитку політичних партій.
14. Зародження теорії політичних партій («Протопартії» Цицерона).
15. Трактовка політичних партій в англо-американській політичній традиції. Ф.Бекон, Т.Гоббс, Д. Юм, Е. Бьорк, “батьки-засновники” про політичні партії (А. Гамільтон, Дж. Медісон, Дж. Джей), «Федераліст».
16. Формування концепції партій в романо-германських політико-правових вченнях.
17. Місце політичних партій у політичних поглядах Ж. Бодена, Дж. Савіла, Ш.Л. Монтеск'є, Ж.-Ж.Руссо, Е.Сійєса, Г.Гегеля, А.Руге, К.Розенкранца, А. фон Рошау.
18. Класифікація партій Й.К.Блунчлі.
19. Формування “класичної” теорії політичних партій.
20. Партії в теоріях демократії ХІХ ст.
21. Ш. А. Кререль де Токвіль про партії в американській політичній системі.
22. Дж. Ст. Міл про партії і представницьку демократію.
23. Праці Г.Еллінека, Г.Кельзена, Г.Трипеля, К. Маркса і Ф. Енгельса як ідейно-теоретичні передумови формування “класичної” теорії партій.
24. Соціологія політичних партій у працях М.Острогорського, Р.Міхельса, М.Вебера.
25. Формування сучасної теорії політичних партій (Л. Етстайн, П. Плау, Є. Вятр).
26. Теорія політичних партій та партійних систем М.Дюверже та Дж.Сарторі.
27. Форма та галузь застосування теорії політичних партій.
28. Проект К. Джанди.
29. Стан розвитку теорії політичних партій та партійних систем в Україні.
30. Політичні партії та представницька демократія.
31. Р.Даль про інституційні гарантії демократії.
32. Місце політичних партій у політичній системі суспільства.
33. Схема походження політичних партій за М. Дюверже: парламентське та електоральне.
34. Сучасні українські та зарубіжні партії внутрішнього (електорального й парламентського) і зовнішнього (позапартійного) походження.
35. Складові генетичної моделі походження партій.
36. М.Педерсен про бар'єри розвитку партій (фази репрезентативності).
37. Підходи до визначення політичних партій. Вузьке та широке визначення партій.
38. Суть поняття елементів (індикаторів) політичної партії.
39. Базові елементи політичної партії за М.Дюверже.

40. Комітет як структура недемократична.
41. Секція як структура політичної демократії.
42. Осередок (комірка) як система організованості партій народних мас.
43. Міліція як вид внутрішньої армії політичної партії.
44. Способи інтеграції базових елементів в єдину структуру: (сильна і слабка структура; вертикальні і горизонтальні зв'язки; централізація і децентралізація).
45. Організованість. Способи організації партій.
46. Внутрішньопартійна демократія (концепції внутрішньопартійної демократії, визначальні фактори).
47. Членство в партії (участь членів партії у роботі всередині партії). Вступ в партію та вихід з неї.
48. Стимули партійної діяльності (участь членів партії у виробленні політичного курсу).
49. Фактори участі (партисіпації) членів партії (участь членів партії у доборі кадрів).
50. Узгодженість. Згуртованість та фракційність. Автономія партії.
51. Проблемна орієнтація політичної партії.
52. "Ліво-права" шкала політичних цінностей.
53. Політичний спектр та його конфігурація.
54. Проблемно-орієнтовані партії.
55. Соціальна база партії.
56. Партійна програма.
57. Функції партійних програм (зовнішні і внутрішні): (Реклами, профілювання, агітації, оперативної бази; Інтеграції, ототожнення, стимуляції, панування, легітимації).
58. Партійні програми та партійні лідери.
59. Стратегія і тактика. Центр (фокус) звернення політичних партій. Види партійних стратегій. Електоральний успіх партії.
60. Місце партії в системі влади.
61. Правлячі та опозиційні партії.
62. Урядовий статус політичної партії.
63. Партійні програми та урядова діяльність.
64. Соціальна та правова інституалізація політичних партій.
65. Способи легітимації політичних партій.
66. Суспільне визнання (лояльність).
67. Умови політичної комунікації партії (політичні, історичні, суспільні, організаційні. комунікаційні).
68. Вплив Л. Дюгі, Ж. Сореля, Ш. Де Морраса, В. Парето, Р. Міхельса на формування теорії базових елементів (індикаторів) політичної партії.
69. Визначення функцій партій і їх типологія.
70. Головні завдання функції політичної партії.
71. Виражені та приховані функції політичних партій.
72. Функції політичних партій як площини їх активності.
73. Функція формування політичних цілей та завдань.
74. Функція артикуляції і інтеграції соціальних інтересів.
75. Функція політичної ідентифікації.
76. Функція мобілізації мас.
77. Виборча функція (відбір кандидатів, формування виборчої програми, структуризація голосів виборців).
78. Функція зв'язку.
79. Функція керівництва (партійне керівництво і опозиція).

80. Негативні риси функції політичної партії і соціологія політичних партій (закон Р.Міхельса).
81. Функції партій в недемократичних державах.
82. Функції партій в постколоніальних державах.
83. Персоналізація політики.
84. Напрями аналізу особистості лідера за Б. Кухтою (диференційно-психологічний, онтогенетичний, загально-психологічний).
85. Співвідношення влади і маси (проблема провідництва) за Е. Канетті, елементи природи керівника.
86. Суть, моделі та принципи партійного керівництва.
87. Вплив виборчої системи, форми правління та структури парламенту на характер партійного керівництва.
88. “Соціологічний закон” М. Дюверже.
89. Типи партійного керівництва.
90. Партійні коаліції і їх типи.
91. Теорія коаліцій.
92. Теорія “кризи партійного керівництва” та її інтерпретація.
93. Основні підходи до типології партій.
94. Основні типи політичних партій.
95. Види політичних партій.
96. Джерела та напрямки трансформації партій.
97. Класифікація політичних партій.
98. Визначення поняття “партійна система”.
99. Фактори, що визначають конфігурацію партійної системи.
100. Засадничі основи типології партійних систем.
101. Типології партійних систем на основі кількісного та якісного критеріїв.
102. Основні типології партійних систем: М.Дюверже, Дж.Блонделя, Дж.Сарторі, Дж.Смітта, П.Масра.
103. Типологія партійних систем перехідних держав.
104. Загальні відмінності між різними типами партійних систем.
105. Характеристика особливостей однопартійної системи.
106. Тоталітарна, авторитарна, догматична однопартійні системи.
107. Однопартійність фашистського і комуністичного типів, африканська (постколоніальна) однопартійність.
108. Гегемоністська партійна система.
109. Двопартійна система.
110. Американська та британська, механічна і метафізична, досконала та модифікована, природна та штучна двопартійність.
111. Багатопартійна система і способи її утворення.
112. Виборча і партійна системи.
113. Класифікація багатопартійних систем.
114. Основні типи багатопартійності.
115. Визначення конфігурації партійних систем на основі емпіричних досліджень масового виборця.
116. Визначення конфігурації партійної системи на підставі аналізу експертів.
117. Визначення конфігурації партійної системи на основі аналізу її елементів.
118. Індeksi політичної партії (індекс ефективної кількості партій; індекс агрегації; індекс фракційності; індекс урядової істотності).
119. Особливості визначення конфігурації партійних систем перехідних суспільств.

120. Політичні партії і організації в громадському житті України на зламі XIX – XX ст.
121. Класифікації політичних партій та організацій в Україні кін. XIX – поч. XX ст. А.І. Павка (за соціальною базою; ідеологічним критерієм; ставленням до ідеалу майбутнього суспільства; ставленням до існуючого державного ладу та відповідного політичного режиму).
122. Витоки українського соціал-демократичного руху в Східній Галичині.
123. Ідеологічне й організаційне становлення Української соціал-демократичної демократичної партії (УСДП).
124. Українські політичні партії соціалістичного спрямування (1900-ті – 1939 рр.).
125. Галицький консерватизм як історичне і суспільно-політичне явище (“краківський” і “львівський” консерватизми). Галицькі партії консервативного спрямування.
126. Український консерватизм в історії правої європейської суспільно-політичної думки.
127. Основні ідеї неоконсерватизму в Україні.
128. Українські клерикальні політичні партії як форми християнсько-суспільного руху.
129. Соціальна база й електорат клерикальних партій, їх відношення до марксизму і лібералізму.
130. Українські клерикальні партії Галичини 1920-1930-х рр.
131. Політична еволюція галицьких клерикалів (окцидентальна та орієнтальна течії).
132. Політична концепція українських національних демократів.
133. Історична традиція українського національного демократичного руху.
134. Українська націонал-демократія на Західній Україні у міжвоєнний період (1918-1939 рр.).
135. Тенденції формування багатопартійності в Україні: багатопартійність як наслідок гострої класової боротьби в Російській імперії на поч. XX ст.
136. Соціально-класовий напрям політичних партій поч. XX ст.
137. Етапи української багатопартійності у нових політичних умовах (1950-ті – 1991 рр.)
138. Джерела багатопартійності 80-90-х рр. XX ст.
139. Внутрішньопартійні чвари як причини послаблення національних, демократичних й ліберальних політичних сил після 1991 р.
140. Багатопартійність в сучасній Україні.
141. Політичні партії лівого спрямування. Ознаки сучасного лівого руху в Україні та його актуальні проблеми.
142. Політичні партії правого спрямування: географія впливу та дій.
143. Центристські партії як “партії влади”. Політичні партії центру: стан і проблеми.
144. Перспективи розвитку партій в умовах незалежної України. Партії як головні елементи громадянського суспільства в Україні.
145. Характеристика виборчого законодавства України.
146. Функції виборів. Електоральне поле України.
147. Вибори і їх політичні наслідки.
148. Фракції та депутатські групи українського парламенту.
149. Політичний спектр України.
150. Основні риси партійної системи України.
151. Місце політичних партій у територіально-політичній структурі суспільства.
152. Партії як політико-географічний чинник і важливий структурний елемент територіально-політичної системи суспільства.

153. Географія політичних партій як розділ політичної географії.
154. Похідні вузлові питання географії партій. Географія впливу політичних партій: загальнонаціональний, регіональний і локальний характер.
155. Регіональний історичний огляд формування партійно-політичної системи України.
156. Історичний (генетичний) чинник у географії політичних партій України.
157. Типи партійних ідеологій історичних епох як історичні регіонально-партійні відмінності формування української державності.
158. Типологія політичних партій України за сферою територіального впливу.
159. Діаграма Дж. Сарторі як двовимірна система координат.
160. Застосування політичної геометрії І. Мельника.
161. Географія впливу політичних партій у світлі виборів 1998, 2002 рр.
162. Просторово-обмежений та ситуативний характер впливу політичних партій як відображення недостатньої сформованості і структуризованості територіально-політичної системи України.

РЕКОМЕНДОВАНА НАВЧАЛЬНА І ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

- Абрамов Ю.К.** Американская партийная модель (основные характеристики) // США: экономика, политика, идеология, 1992, № 2.
- Адамович С.В.** Співпраця Союзу Визволення України з українськими громадсько-політичними організаціями і партіями Галичини // Вісник Прикарпатського університету. Історія, Вип. II. Івано-Франківськ, 1999.
- Адамович С.В.** Стосунки наддніпрянської політичної еміграції з Головною Руською Радою: спроба консолідації українського національного руху (1914-1915 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія, Вип. VI. Івано-Франківськ, 2002.
- Алексеев С.В., Ляшенко Є.П.** Політичні партії в Україні (1900-1917). Краматорськ, 2003.
- Андрусяк І., Петренко Є.** Блиск і злиденність української націонал-демократії. – К., 1999.
- Антонова В.Т.** О новых тенденциях в республиканской партии // США: экономика, политика, идеология, 1990, № 7.
- Арабаджиев Д.Ю.** Проблема політичної фрагментації в умовах функціонування партійних систем // Нова парадигма, 2003, вип. 30.
- Бабій С.І.** Політичні партії: минуле, сучасність, проблеми правового статусу // Трибуна, 1997, № 1-2.
- Базів В.** Організаційні засади функціонування політичних партій Німеччини. В кн.: Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східноєвропейський досвід / За ред. **А. Карася.** – Львів, 1999.
- Базовкін Є., Кремень В.** Партії та громадські об'єднання України. К., 1994.
- Батенко Т.** Рецепція ідей В'ячеслава Липинського сучасною українською націонал-демократією // Молода нація, 1996, № 2.
- Бекназар-Юзбашев Т.В.** Партії в буржуазних політико-правових учениях. М., 1988.
- Білоус А.** Багатопартійність в Україні: порівняльний аналіз // Сучасність, 1992, № 6.
- Білоус А.** Політичні об'єднання України. К., 1993.
- Блондель Ж.** Политическое лидерство. Путь к всеобъемлющему анализу. М., 1992.
- Борисов В.К.** Теория политических систем. М., 1991.
- Бьюэлл Э.** Архаичны, но адаптивны. О политических партиях США (Сверьясь с «классическими» оценками) // Полит. исследования, 1996, № 1.
- Васильев М.И.** Партии, движения, политические силы // Полит. исследования, 1992, № 5-6.
- Ващенко К.** Деякі підсумки виборчої кампанії партій і блоків: регіональний аспект // Нова політика, 1998, № 2.
- Вибори і референдуми в Україні: проблеми теорії і практики. – К., 2001.
- Вільсон Е., Якушик В.** Політичні організації в Україні (деякі проблеми становлення і розвитку) // Сучасність, 1992, № 5.
- Віц В.** Трансформація політичної системи у Польщі 1989-1997 рр.: на шляху до громадянського суспільства. – В кн.: Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східноєвропейський досвід / За ред. **А. Карася.** Львів, 1999.
- Волковинський В.М.** “Чорна сотня” та її “хрещені батьки” в Україні на початку ХХ ст. // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст., 2003, вип. V.
- Вятр Е.** Социология политических отношений. М., 1979.

- Галкин А.А.** О фашизме – его сущности, корнях, признаках и формах // Полит. исследования, 1995, № 2.
- Галушко К.** Консерватор на тлі доби. В'ячеслав Липинський і суспільна думка європейських “правих”. К., 2002.
- Гарань О.В.** Убити дракона (З історії Руху та нових партій України). К., 1993.
- Гарбузов В.Н.** Консерватизм: понятие и типология (историографический обзор) // Полит. исследования, 1995, № 4.
- Географія. Універсальний посібник для випускників та абітурієнтів / **Й.Р. Гілецький, М.М. Богович, Р.Р. Сливка.** Львів, 2003.
- Голосов В.В.** Форматы партийных систем в новых демократиях: институциональные факторы неустойчивости и фрагментации // Полит. исследования, 1998, № 1.
- Городецкая И.Е.** Великобритания: избиратели, выборы, партии (1945-1970). М., 1974.
- Данилов С.** Двухпартийная система Канады: тенденции развития. М., 1992.
- Джанда К.** Сравнение политических партий: исследования и теория. В кн.: Современная сравнительная политология. / Хрестоматия. М., 1997.
- Дмитренко Г.** Актуальність ідей консерватизму для сучасного розвитку української держави // Гетьманський альманах, 2003, число II.
- Дністрянський М.С.** Регіональні відмінності впливу політичних партій України (за результатами виборів до Верховної Ради України 1998 року) // Регіональна економіка, 1999, № 1.
- Дністрянський М.С.** Україна в політико-географічному вимірі. Львів, 2000.
- Донцов Д.** Твори. Том 1: Геополітичні та ідеологічні праці. Львів, 2001.
- Драгомирецька Л.** Боротьба західноукраїнських політичних партій за впливи в кооперації (1920-1939 рр.) // Галичина, 2001, № 7.
- Дробот І.** Українські політичні партії Галичини в міжвоєнний період (1920-1939 рр.): загальний огляд // Галичина, 1999, № 3.
- Дюверже М.** Политические партии. / Пер. с фр. М., 2002.
- Евдокимов В.В.** Партии в политической системе буржуазного общества. Свердловск, 1990.
- Єгрешій О.І.** Єпископ Григорій Хомишин і питання українсько-польського порозуміння (1904-1939). Івано-Франківськ, 2001.
- Желев Ж.** Фашизм: Тоталитарное государство. М., 1991.
- Жерноклеєв О.** Національна ідея “Молодої України” (1900-1903) // Галичина, 1997, № 1.
- Жерноклеєв О.С.** Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899-1918). – Вид. 2-е., доп. К., 2000.
- Зайцев О.** Українська народна трудова партія (1919-1925) // Україна Модерна, 2002, ч. 7.
- Закон України про вибори народних депутатів України // Голос України, 1997, 25 жовт.
- Закон України про політичні партії в Україні // Голос України, 2001, 12 трав.
- Избирательные системы и партии в буржуазном обществе / Отв. ред. **В. Туманов, И. Вайль.** М., 1979.
- Ильинский И.П.** Партийная система ФРГ. М., 1983.
- Іван Франко про соціалізм і марксизм. Рецензії і статті 1897-1906. / Впорядкування, вступна стаття і довідки **Б. Кравцева.** Нью Йорк, 1966.

- Калмакан І., Бриндак О.** Виникнення та еволюція національної партійної системи в Україні у ХХ ст. Одеса, 1997.
- Канетті Е.** Маса і влада. К., 2001.
- Капустин Б.Г.** Три розсудження о лібералізмі і лібералізмах // Політ. дослідження, 1994, № 3.
- Карась А.** Соціокультурний текст громадянського суспільства: конструктивність і деструктивність соціальності. – В кн.: Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східноєвропейський досвід / За ред. А. Карася. Львів, 1999.
- Кимлічка В.** Лібералізм і права меншин. / Пер. з англ. Харків, 2001.
- Класики політичної думки: Від Платона до Макса Вебера. / Під ред. проф. Є. Причепія. К., 2002.
- Кобута С.** “Рух”: перша новітня організація на Прикарпатті // Вісник Прикарпатського університету. Історія, Вип. III. Івано-Франківськ, 2000.
- Кобута С.** Ідея соборності в політичному житті сучасної України // Вісник Прикарпатського університету. Історія, Вип. II. Івано-Франківськ, 1999.
- Кобута С.** Прикарпаття в новітній українській національно-демократичній революції (1988-1991 рр.) // Галичина, 2001, № 7.
- Кобута С.** Розвиток політичної боротьби на Прикарпатті в 1989-1990 роках // Галичина, 1999, № 3.
- Кобута С.Й.** Регіональна специфіка формування Народного Руху України за перебудову // Вісник Прикарпатського університету. Історія, Вип. IV. Івано-Франківськ, 2002.
- Коваль В.І., Павленко В.П.** Партии и политические блоки России. М., 1993.
- Ковальчук В.** Теоретико-методичні засади вивчення політичних партій // Генеза, 1995, № 2.
- Ковлер А.І.** Демократические партии и избиратели. М., 1984.
- Колодій А.Ф.** Політичний спектр: про деякі критерії “лівих” і “правих” політичних рухів у посттоталітарних суспільствах // Філософ. і соц. думка, 1995, № 9-10.
- Коломейцев В.Ф.** Партии в зеркале западной политологии // Государство и право, 1995, № 10.
- Консерватизм: Антологія. / Упорядники **О. Проценко, В. Лісовий.** К., 1998.
- Крос К., Гакет Р.** Політична комунікація і висвітлення новин у демократичних суспільствах: Перспективи конкуренції / Пер. з англ. К., 2000.
- Кугутяк М.** Зовнішньополітична діяльність Української народно-трудової партії (1920-1923 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія, Вип. IV-V. Івано-Франківськ, 2001.
- Кугутяк М.** Історіографія українського національно-демократичного руху (1918-1939 рр.) // Галичина, 2002, № 8.
- Кугутяк М.** Українське національно-демократичне об'єднання: активізація діяльності, посилення громадсько-політичних впливів (1928-1930 рр.) // Галичина, 1999, № 3; 2000, № 4.
- Кугутяк М., Хруслов Б.** Українське національно-демократичне об'єднання: політичний конфлікт 1931-1933 рр. // Вісник Прикарпатського університету. Історія, Вип. II. Івано-Франківськ, 1999; Вип. III. Івано-Франківськ, 2000.
- Кугутяк М.В.** Історія української націонал-демократії (1918-1929). Том 1. К.; Івано-Франківськ, 2002.

- Кузьо Т.** Багатопартійна система України: проблеми і конфлікти // Політологічні читання. 1993, № 1.
- Кулик А.Н.** Сравнительный анализ в партологии: Проект К. Джанды // Полит. исследования, 1993, № 1.
- Кухта Б.** Феномен політичного лідера. Історичні силуети на тлі епох. Львів, 2000.
- Кухта Б., Теплоухова Н.** Політичні еліти і лідери. Вид. друге, перероблене і доповнене. Львів, 1996.
- ЛеДюк Л.** Учасницька демократія: референдуми у теорії та на практиці. / Пер. з англ. Харків, 2002.
- Леник В.** Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1914 р.). Мюнхен – Львів, 1994.
- Липинський В.** Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму. Нью Йорк, 1954.
- Липсет С.М.** Третьего пути не существует (перспективы левых движений) // Полит. исследования, 1991, № 5-6.
- Литвин В.** Політична арена України: дійові особи і виконавці. К., 1994.
- Лінецький С.** Політичні позиції М. Драгоманова і В. Липинського в світлі сучасних проблем: взаємодоповнюваність соціал-демократії і консерватизму // Молода нація, 1996, № 2.
- Лоуэлл А.** Правительства и политические партии в государствах Западной Европы. М., 1992.
- Любовець О.М.** Проблема української державності в програмах і діяльності українських політичних партій (березень – листопад 1917 р.) // Український історичний журнал, 2003, № 4.
- Малярчук В.** Партії та електорат в Україні і в західних демократіях // Нова політика, 1996, № 6.
- Маркусь В.** Українські політичні партії на еміграції в 1945-1955 рр. // Сучасність, 1994, № 10.
- Марченко М.** Политическая теория и политическая практика развитых стран. М., 1992.
- Марченко М.Н., Фарукшин М.Х.** Буржуазные политические партии. М., 1987.
- Матвієнків С.М.** Методичний посібник з курсу “Етнополітологія” (навчальна програма, плани семінарських занять та програмові вимоги до курсу). Івано-Франківськ, 2003.
- Милза П.** Что такое фашизм? // Полит. исследования, 1995, № 2.
- Миллер С., Потхофф К.** Краткая история СДПГ (1848-1990). К., 1990.
- Михельс Р.** Социология политической партии в условиях демократии (главы из книги) // Диалог, 1990, № 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 18.
- Монолатій І., Вишиванюк О.** Мюнхенська школа історії України: Історіографічне дослідження. (1946-1991). – Коломия, 2001.
- Москалюк М.** Взаємовідносини Української християнської організації з УНДО: шлях від співробітництва до конфронтації // Вісник Прикарпатського університету. Історія, Вип. III. Івано-Франківськ, 2000.
- Москалюк М.** Державотворча концепція українських християнських суспільників у міжвоєнній Галичині (1920-1939 рр.): історико-політологічний аналіз // Галичина, 2000, № 4.
- Москалюк М.** Проблема целібату в християнсько-суспільному житті Галичини 20-х – 30-х років ХХ століття // Галичина, 19997, № 1.

- Москалюк М.** Український християнсько-суспільний рух Галичини в 20-х XIX ст. К., 1998.
- Москалюк М.** Український християнсько-суспільний рух Галичини в період ЗУНР // Вісник Прикарпатського університету. Історія, Вип. I. Івано-Франківськ, 1998.
- Надаис А.** Выбор избирательных систем // Полит. исследования, 1993, № 3.
- Назаренко Б.** Сучасні політичні партії України і деякі проблеми та перспективи розвитку // Нова політика, 1996, № 4.
- Назаренко Б.** Сучасні політичні партії України: деякі проблеми та перспективи розвитку // Нова політика, 1996, № 4.
- Нариси з історії суспільних рухів і політичних партій в Україні (XIX-XX ст.) / **Малик Я.Й., Вол Б.Д., Гелей С.Д.** та ін. Навч. посібник. Львів, 2001.
- Нікішенко С., Галушко К.** З досвіду зарубіжного консерватизму та монархізму // Гетьманський альманах, 2003, число II.
- Оксак О.** Відповідальність проти популізму: виборці, партії та уряд у демократичному суспільстві // Нова політика, 2000, № 2.
- Осташко Т. В.** Липинський – ідеолог українського монархічного руху // Вісник Київського національного лінгвістичного університету, 2001, вип. 5.
- Осташко Т. В.** Липинський – чільний діяч українського монархічного руху // Гетьманський альманах, 2002, число I.
- Осташко Т. В.** Липинський і П. Скоропадський: причини і наслідки конфлікту. – В кн.: В'ячеслав Липинський в історії України. К., 2002.
- Осташко Т.** Засновники Українського Союзу Хліборобів-Державників // Гетьманський альманах, 2002, число I.
- Осташко Т.** Павло Скоропадський на чолі українського монархічного руху // Гетьманський альманах, 2003, число II.
- Осташко Т.С.** Меморіал В'ячеслава Липинського до Українського Інформаційного Комітету // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. К., 2003, вип. V.
- Острогорский М.Я.** Демократия и политические партии. М., 1997.
- Павко А.І.** Повчальний досвід вітчизняної історії: політичні партії і організації у громадському житті України модерної доби. К., 2002.
- Павко А.І.** Політичні партії й організації у Східній Галичині та Наддніпрянщині наприкінці XIX – на початку XX ст.: повчальний досвід історії // Проблеми історії України XIX – початку XX ст., 2003, вип. V.
- Павко А.І.** Посилення впливу політичних партій Східної Галичини на громадське життя краю в 1900 – 1907 рр. // Український історичний журнал, 2002, № 5.
- Пантин И.К.** К логике теоретического становления современного социализма // Полит. исследования, 1996, № 4.
- Петро Н.** Путь к многопартийности и законность // Общественные науки и современность, 1992, № 3.
- Политические партии США в новейшее время / Под. ред. **Н.В. Сивачева.** М., 1982.
- Политические партии: справочник / Сост. и общ. ред. **Ю.С. Шемчушенко, В.Д. Бабкина.** К., 1997.
- Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку. / Навч. посібник. За ред. **Ф.М. Рудича.** К., 2002.
- Політичні партії в Україні: Інформаційно-довідкове видання. К., 2001.
- Політичні структури та процеси в сучасній Україні. / За ред. **Ф.М. Рудича.** К., 1995.

Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст.: Хрестоматія / За ред. **О.І. Семківа**. – Львів, 1996.

Примуш М. Правова інституалізація політичних партій // Нова політика, 1999, № 6.

Примуш М.В. Політичні партії: механізми інституалізації і структурної трансформації: Автореф. дис. ... д-ра політичних наук. Львів, 2003.

Прозоров Ю.Б. Партии в переходных обществах (латиноамериканский опыт) // Полит. исследования, 1994, № 4.

Пуфлер Е. Партійна система незалежної України: особливості формування // Нова політика, 1997, № 1.

Пуфлер Е.Ф. Партійна система незалежної України: особливості формування, тенденції подальшої трансформації. К., 1997.

Пушкарєва Г.В. Партии и партийные системы: концепции М. Дюверже // Социально-полит. журн., 1993, № 9-10.

Райківський І. Взаємини українських соціал-демократів Галичини з Польською партією соціалістичною в 1918-1939 рр. // Галичина, 2002, № 8.

Райківський І. Галицька соціал-демократія в українській революції 1917-1920 років // Галичина, 1998, № 2.

Райківський І. Діяльність української соціал-демократичної партії в ЗУНР (листопад 1918 –липень 1919 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія, Вип. І. Івано-Франківськ, 1998.

Райківський І. Ліворадикальна еволюція УСДП (1920-1924 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія, Вип. II. Івано-Франківськ, 1999.

Райківський І. Селянсько-робітничий Союз у західній області УНР // Галичина, 2001, № 5-6.

Райківський І. Українська соціал-демократична партія (1928-1939 рр.). Івано-Франківськ, 1995.

Райківський І. Українське національне відродження кінця XVIII – початку XX ст. в європейському контексті: витоки, зміст, періодизація // Галичина, 1999, № 3; 2000, № 4.

Реєнт О.П. Українські політичні партії. В кн.: Реєнт О.П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст). К., 2003.

Розумний М. Політичний вибір України. К., 1999.

Рокер П. Навколо політики. / Пер. з фр. К., 1995.

Романюк А., Шведа Ю., Шумельда О. Політико-правові аспекти фінансування політичних партій: світовий досвід та Україна. Львів, 2003.

Рябчук М. Демократія та “партія влади” в Україні // Політологічна думка, 1994, № 3.

Сарторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія: Дослідження структур, мотивів і результатів. / Пер. з англ. К., 2001.

Свалов А.Н. О пролетарских партиях «старого» и «нового» типа // Рабочий класс и современный мир, 1990, № 1.

Світа Г. Концепція громадянського суспільства: історія та сучасність. В кн.: Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східноєвропейський досвід / За ред. **А. Карася**. Львів, 1999.

Себайн Дж., Торсон Т.Л. Історія політичної думки. К., 1997.

Современная социал-демократия: Словарь-справочник. / Под общ. ред. **А.А. Галкина**. М., 1990.

Соляр І. Спроби об'єднання лівоцентристських сил Західної України в середині 1920-х років // Галичина, 2001, № 5-6.

- Срібняк І.** Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.). К., 1999.
- Срібняк І., Галушко К., Григоренко І.** З досвіду зарубіжного консерватизму та монархізму // Гетьманський альманах, 2002, число І.
- Стоун Д.** Парадокс політики: Мистецтво ухвалення політичних рішень. К., 2000.
- Сухий О.** Національна ідея в програмах та діяльності українських політичних партій Галичини (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.). Львів, 1998.
- Таагепера Р., Шугарт М.С.** Описание избирательных систем // Полит. исследования, 1997, № 3.
- Танчер В., Карась О., Кучеренко О.** Політичні партії та рухи у світлі “ситуації постмодерну”. К., 1997.
- Тарасенко В.** Ліві – центристи – праві: час істини // Віче, 1998, № 5.
- Терещенко Ю.І.** В. Липинський і український суспільно-політичний рух в Галичині у 1907-1917 рр. – В кн.: В’ячеслав Липинський в історії України. К., 2002.
- Терещенко Ю.І.** Причинки до історії галицького консерватизму // Український консерватизм і гетьманський рух: Історія, ідеологія, політика, 2000, вип. І.
- Томенко М.** Підсумки парламентських виборів в Україні // Політ. думка, 1998, № 2.
- Україна посткомуністична: Суперечності та перспективи соціально-політичного розвитку. Становлення багатопартійності // Політична думка, 1993, № 1.
- Український консерватизм і гетьманський рух: Історія, ідеологія, політика. / Зб. наук. ст. за ред. **Ю. І. Терещенка**. Вип. І. К., 2000.
- Уоллерстайн М.** Избирательные системы, партии и политическая стабильность // Полит. исследования, 1992, № 5-6.
- Хесс Х.** Практическая работа в Социал-демократической партии: справочник. К., 2000.
- Хроненко І.** Спадковий гетьманат в Україні у другій половині ХVІІ ст. (Розвиток ідеї українського монархізму) // Київська старовина, 2000, № 4.
- Хруслов Б.** Політика УНДО напередодні Другої світової війни (1938-1939 рр.) // Галичина, 1999, № 3.
- Цибенко А.** Політична партія в парламенті України. К., 1997.
- Чернега В.Н.** Буржуазные партии в политической системе Франции. Третья – Пятая Республика. М., 1987.
- Шаблій О.І.** Політичні партії України // Соц.-економ. геогр. України. К., 1995.
- Шапиро И.** Введение в типологию либерализма // Полит. исследования, 1994, № 3.
- Швагуляк М.** Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси. Проблема політичної консолідації українського національного руху Галичини (1919-1939 рр.) // Сучасність, 1994, № 2.
- Шведа Ю.** Методологічні застереження Дж. Сарторі щодо аналізу партійних систем // Нова політика, 1998, № 5.
- Шведа Ю.** Соціологія партійних систем Моріса Дюверже // Нова політика, 1996, № 4-5.
- Швець О.Є.** Ідейні та політико-практичні засади діяльності соціал-демократії: Автореф. дис. ... канд. політичних наук. К., 2003.
- Шевцова Л.Ф.** Союзнические партии в политической системе стран социализма. М., 1978.
- Шмачкова Т.В.** Из основ политологии Запада (Характер режимов, гражданское общество и партийные системы при демократии) // Полит. исследования, 1991, № 2.

- Шумельда О.** Джерела фінансування політичних партій // Аналітика, 2002, № 7.
- Энтин Л.М.** Политические системы развивающихся стран: государство и политические партии в странах Азии и Африки. М., 1978.
- Юдин Ю.** Политические партии и право в современном государстве. М., 1998.
- Яблонський В.** Сучасні політичні партії України. К., 1996.
- Ястржембовский С.В.** Социал-демократия в современном мире. М., 1991.
- Farrel David.** Parties and elections in Western Europe. Oxford University working paper, 2000.
- Hans Fenske, Dieter Mertens, Wolfgang Reinghard, Klaus Rosen.** Geschichte der politischen Ideen. Von der Antike bis zur Gegenwart. Frankfurt am Main: Fisher Taschenbuch Verlag, 1997.
- John H. Aldrich.** Why parties? The origin and transformation of political parties in America. Chicago, 1995.
- Wojtaszyk K. A.** Partie polityczne w Państwie demokratycznym. Warszawa, 1998.